

**Konferencia pri príležitosti
50. výročia prijatia Helsinského záverečného aktu,
realizovaná pod záštitou
prezidenta Slovenskej republiky**

**HELSINSKÝ PROCES V KONTEXTE
NOVÉHO SVETOVÉHO PORIADKU:
BEZPEČNOSŤ, SPOLUPRÁCA
A ĽUDSKÉ PRÁVA**

ZBORNÍK

**Helsinský výbor pre ľudské práva
2025**

ZBORNÍK

**HELSINSKÝ PROCES V KONTEXTE NOVÉHO SVETO-
VÉHO PORIADKU: BEZPEČNOSŤ, SPOLUPRÁCA
A ĽUDSKÉ PRÁVA**

Zborník príspevkov z konferencie organizovanej pri
príležitosti 50. výročia prijatia Helsinského
záverečného aktu

Helsinský výbor pre ľudské práva

2025

HELSINSKÝ PROCES V KONTEXTE NOVÉHO SVETOVÉHO PORIADKU: BEZPEČNOSŤ, SPOLUPRÁCA A ĽUDSKÉ PRÁVA

Konferencia pri príležitosti 50. výročia podpísania Helsinského záverečného aktu

Záštita: prezident Slovenskej republiky

16. september 2025, Bratislava

Copyright © Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku, Bratislava, 2025.

Prispievatelia a prispievateľky:

Róbert Dobrovodský

Bakyt Dzhusupov

Tea Jaliashvili

András Kádár

Walter Kemp

Jana Kotová

Miroslav Krutina

Ján Kubiš

Maciej Nowicki

Klára Orgovánová

Dušan Rozbora

Jerguš Sivoš

Sylvia Tiryaki

Jordan Warlick

Editorky:

Jana Kotová

Paulína Miklová

Sylvia Tiryaki

Grafická úprava:

Lukáš Gejdoš

Jazyková úprava:

Alexandra Maruniaková

Partneri projektu:

Misia 89, občianske združenie
Kancelária verejného ochrancu práv

Vydavateľ:

Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku, v Bratislave, 2025

Vydavateľ nezodpovedá za jazykovú a obsahovú stránku príspevkov a prípadné práva tretích osôb.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat' bez písomného súhlasu vydavateľa.

Publikácia je výstupom z projektu č. D011/2025/13 „Konferencia k 50. výročiu podpísania Helsinského záverečného aktu“

Realizované s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti SR v rámci dotačného programu na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných prejavov intolerancie na rok 2025. Za obsah tohto zborníka výlučne zodpovedá Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku.

Konferenciu finančne podporila cestovná kancelária Tucan.

Záznam z priebehu konferencie nájdete na tomto linku:

<https://www.youtube.com/watch?v=aarSwp53Llg&t=25765s>

ISBN 978-80-972220-7-9 (pdf)

PREDHOVOR

Milé čitateľky, milí čitatelia,

s veľkou ctou a úprimnou vďačnosťou Vám pri príležitosti päťdesiateho výročia podpísania Helsinského záverečného aktu prinášame zborník príspevkov z konferencie *Helsinský proces v kontexte nového svetového poriadku: Bezpečnosť, spolupráca a ľudské práva*. Princípy Helsinského záverečného aktu, mierové riešenie sporov, ako napríklad medzinárodná spolupráca a dôraz na ľudskú dôstojnosť, po celé desaťročia formovali európsky bezpečnostný poriadok. Dnes však čelia vážnym skúškam. Aj preto je toto výročie nielen významným historickým medzníkom, ale aj príležitosťou zamyslieť sa nad jeho odkazom a súčasným významom.

Konferenciu, ktorá sa uskutočnila dňa 16. septembra 2025 v Zichyho paláci v Bratislave pod záštitou prezidenta Slovenskej republiky, by nebolo možné zabezpečiť bez podpory, veľkorysosti a obetavosti mnohých jednotlivcov a inštitúcií. Radi by sme preto pár riadkami ocenili ich prínos. V prvom rade by sme sa chceli poďakovať prezidentovi Slovenskej republiky pánovi Petrovi Pellegrinimu za to, že prevzal záštitu nad týmto podujatím. Jeho príhovor, ktorý v jeho mene predniesol poradca pre zahraničné otázky a medzinárodnú politiku a veľvyslanec pán Ján Kubiš, nám pripomenul, že helsinské princípy sú aj dnes nenahraditeľným základom spolupráce v období rastúceho geopolitického napätia.

Moja hlboká vďaka patrí aj našim inštitucionálnym partnerom: občianskemu združeniu Misia 89 za profesionálnu a oddanú spoluprácu, Kancelárii verejného ochrancu práv za jej neoceniteľnú prácu v oblasti ochrany ľudských práv a základných slobôd a Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky v rámci dotačného programu na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných prejavov intolerancie na rok 2025, ktorí nám umožnili zorganizovať konferenciu a pripraviť tento zborník. Rovnako si vážim aj finančný príspevok cestovnej kancelárie TUCAN, ktorý nám poskytol potrebnú flexibilitu a prispel k hladkému priebehu podujatia.

Moje úprimné poďakovanie patrí taktiež všetkým rečníčkam a rečníkom, moderátorkám a moderátorom, ako aj hostkám a hostom z radov diplomacie, medzinárodných inštitúcií,

verejnej správy, akademickej obce, občianskej spoločnosti a médií. Vaše cenné postrehy vniesli do diskusií hĺbku a jasnosť. Potvrdili význam helsinského procesu v období, keď odolnosť demokracie, ochrana ľudských práv a kolektívna bezpečnosť čelia novým a ťažkým skúškam.

Osobitne ďakujem zástupcom helsinských výborov a partnerských organizácií z krajín Vyšehradskej skupiny. Vaša účasť zdôraznila spoločnú regionálnu zodpovednosť pri ochrane ľudských práv a princípov právneho štátu a takisto potvrdila, že helsinský proces aj dnes inšpiruje k dialógu a spolupráci naprieč hranicami a generáciami. Duch spolupráce, ktorý stál aj pri zrode pôvodného helsinského procesu, zostáva naďalej základným predpokladom spoločnej budúcnosti.

Na záver vyjadrujem osobné poďakovanie kolegyniam a kolegom a stážistkám a stážistom z Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku. Bez vašej integrity, odhodlania a zodpovedného prístupu by táto konferencia ani publikácia nevznikli.

Pri päťdesiatom výročí podpísania Helsinského záverečného aktu si pripomíname, že mier a rešpekt k ľudskej dôstojnosti nevznikajú samé od seba; vyžadujú si odvahu, pozornosť a vytrvalé úsilie. Verím, že tento zborník bude nielen záznamom dôležitého stretnutia, ale aj príspevkom k prehĺbovaniu ochrany ľudských práv, obnove multilateralizmu a posilňovaniu demokratickej odolnosti v Európe.

Sylvia Tiryaki
predsedníčka

Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku

OBSAH

PREDHOVOR	4
OBSAH	6
ÚVOD	7
SKRATKY POUŽITÉ V TEXTE	10
PRÍHOVOR PREDSEDNÍČKY HELSINSKÉHO VÝBORU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA NA SLOVENSKU	11
PRÍHOVOR PREZIDENTA SLOVENSKEJ REPUBLIKY	13
HELSINSKÝ IMPULZ K EURÓPSKEMU DIALÓGU	15
Bakyt Dzhusupov	16
Tea Jaliashvili	21
Walter Kemp.....	23
Ján Kubiš.....	27
Jordan Warlick.....	31
HELSINSKÝ PROCES AKO PLATFORMA AKTÍVNEHO OBČIANSTVA	34
Miroslav Krutina.....	35
Maciej Nowicki	38
András K. Kádár	43
Sylvia Tiriyaki.....	46
ĽUDSKÉ PRÁVA V HELSINSKOM PROCESĚ	50
Róbert Dobrovodský	51
Klára Orgovánová.....	58
Dušan Rozbora	62
Jerguš Sivoš.....	67
ODPORÚČANIA	74
ODPORÚČANIA	75
SLOVÁ NA ZÁVER OD PREDSEDNÍČKY MISIA 89	78
PRÍLOHA Č. 1:	82

ÚVOD

Päťdesiate výročie podpísania Záverečného helsinského aktu predstavuje mimoriadnu príležitosť na reflexiu. Umožňuje nám pripomenúť si význam jedného z najdôležitejších míľnikov povojnovej Európy a zároveň znovu prehodnotiť základy európskej bezpečnosti, spolupráce a ochrany ľudských práv v čase, kedy tieto princípy čelia silným tlakom. Helsinský proces vznikol v atmosfére napätia, nedôvery a hlbokkej ideologickej konfrontácie. Napriek tomu sa stal jedným z rozhodujúcich impulzov, ktoré prispeli k ukončeniu studenej vojny, pripravili pôdu pre udalosti roku 1989 a po roku 1991 zásadným spôsobom formovali európsky bezpečnostný poriadok. Dnes, v roku 2025, sa nachádzame v situácii, v ktorej sú mnohé záväzky prijaté v Helsinkách spochybňované, porušované alebo otvorene revidované.

Záverečný helsinský akt vznikol v čase, keď bola Európa rozdelená železnou oponou a uviaznutá v rivalite dvoch politicko-ideologických a politicko-vojenských blokov: západného, reprezentovaného Francúzskom, Spojeným kráľovstvom a Spojenými štátmi americkými, a východného, reprezentovaného Sovietskym zväzom a jeho satelitnými štátmi. Tieto štyri víťazné mocnosti druhej svetovej vojny obsadili povojnovú Európu s cieľom stabilizovať jej bezpečnosť prostredníctvom vlastnej prítomnosti; Európa, územie dnešného Nemecka aj samotný Berlín boli rozdelené na štyri okupačné zóny. Západné mocnosti postupne rozpoznali expanzívny charakter sovietskej okupácie. V marci 1947 prezident Truman oznámil doktrínu zdržiavania komunizmu a komunistické strany v Taliansku a Francúzsku začali byť vylučované z vládnych koalícií. Tieto prehľbujúce sa rozdiely a čoraz pevnejšie zakotvené postoje zúčastnených strán vo vzťahu k budúcnosti Európy poznačili začiatok studenej vojny. Okupácia Nemecka sa neskôr ukázala ako neudržateľná pre západné mocnosti: odvádzať pozornosť od domácich problémov a bola finančne náročná. Keď sa západné mocnosti rozhodli ukončiť svoju okupáciu, 7. mája 1949 vznikla Spolková republika Nemecko (SRN). V reakcii na to bola 7. októbra 1949 v sovietskej okupačnej zóne vyhlásená Nemecká demokratická republika (NDR), hoci nedisponovala porovnateľnou mierou autonómie. Vyhracovanie napätia nakoniec vyústilo do výstavby Berlínskeho múru v rokoch 1961 – 1962, čo fyzicky aj symbolicky potvrdilo rozdelenie dvoch štátov, dvoch blokov aj samotného Berlína.

Napriek riziku eskalácie sa v šesťdesiatych rokoch objavila historická príležitosť: rastúce presvedčenie, že stabilita si vyžaduje predvídateľné pravidlá a priestor na dialóg. Začal sa proces uvoľňovania napätia — *détente*. Z neho vznikla Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe (KBSE), ktorá spojila štáty líšiac sa takmer vo všetkom okrem jedného spoločného cieľa: zabrániť vojne a vytvoriť jasný rámec pre vzájomné vzťahy. Výsledkom rokovaní bol dokument, ktorý zakotvil desať základných princípov správania sa štátov — tzv. helsinský dekalóg — a rozdelil spoluprácu do troch „košov“: bezpečnostného, hospodárskeho a environmentálneho a napokon ľudskoprávneho. Práve tretí kôš sa stal kľúčovým impulzom pre vznik občianskych hnutí vo východnej Európe. Potvrdil, že ľudské práva nie sú len vnútornou záležitosťou štátov, ale legitímnym predmetom záujmu medzinárodného spoločenstva. Tento princíp síce nebol právne záväzný, mal však mimoriadne silné normatívne účinky. Aktivistické skupiny začali dokumentovať porušovanie práv, upozorňovať na represie a nadväzovať medzinárodné kontakty. Vznikali helsinské výbory, počnúc Moskovskou helsinskou skupinou v roku 1976, ktorá následne inšpirovala podobné iniciatívy v celom regióne. V Československu zohrala rozhodujúcu úlohu Charta 77, v Poľsku hnutie Solidarność. Slovensko bolo ako súčasť Československa prirodzene súčasťou tohto transformačného príbehu, ktorý vyvrcholil udalosťami novembra 1989.

Helsinský proces sa ďalej vyvíjal. Roky 1989 – 1991 predstavovali jeho druhý významný zlom: pád Berlínskeho múru, demokratizácia strednej Európy a koniec studenej vojny potvrdili vplyv občianskych hnutí a význam ľudských práv. Kodanský dokument KBSE z roku 1990 zakotvil štandardy pre demokratické voľby, ochranu menšín, vládu práva a občianske slobody. Parížska charta pre novú Európu vyhlásila koniec ideologického rozdelenia kontinentu a otvorila cestu k novému modelu spolupráce. V roku 1994 sa KBSE transformovala na Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE).

Helsinský proces je kontinuum: rok 1975 položil jeho základy, rok 1989 ukázal, že tieto základy môžu meniť dejiny. Rok 2025 nás núti položiť si otázku, aké dedičstvo chceme nieť ďalej. Princípy Záverečného helsinského aktu boli v posledných rokoch opakovane porušované a multilaterálne inštitúcie čelia geopolitickým, finančným a politickým tlakom. Diskusie na konferencii však potvrdili, že neexistuje alternatíva k spolupráci. Ak nás história helsinského procesu niečomu učí, tak tomu, že dialóg nikdy nie je nemožný, ani v najťažších časoch, a predovšetkým, že aj nezáväzný záväzky môžu meniť priebeh dejín, keď sa stanú súčasťou občianskej angažovanosti. Súčasná Európa čelí výzvam, ktoré sa

v mnohom líšia od tých spred polstoročia, no základné princípy, a to pokojné riešenie sporov, rešpekt k ľudskej dôstojnosti a ľudským právam, spolupráca a dôvera, zostávajú nezmenené.

Zborník *Helsinský proces v kontexte nového svetového poriadku: Bezpečnosť, spolupráca a ľudské práva* sa priamo vracia k tomuto vývoju a robí tak tromi spôsobmi. Zborník zhromažďuje príspevky z medzinárodnej konferencie konanej 16. septembra 2025 v Zichyho paláci v Bratislave, ktorú organizoval Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku v spolupráci s občianskym združením MISIA 89 a Kanceláriou verejného ochrancu práv pod záštitou prezidenta Slovenskej republiky. Zároveň je aj analytickou publikáciou, ktorá ponúka komplexné pohľady na súčasné výzvy a je taktiež normatívnym dokumentom, pripomínajúcim, že princípy, na ktorých stojí helsinský systém, nemožno považovať za samozrejmosť. Jeho jednotlivé kapitoly reflektujú historické, politické a spoločenské kontexty helsinského procesu.

Prvá kapitola ponúka diplomatické a analytické pohľady na vznik helsinského rámca, utváranie jeho bezpečnostnej filozofie a možnosti jej uplatnenia v dnešnom geopolitickom prostredí. Druhá kapitola sa zameriava na úlohu občianskej spoločnosti a helsinských výborov, ktoré preniesli helsinské dedičstvo z roviny deklarácií do každodennej praxe. Ukazuje, že spolupráca výborov, najmä v regióne V4, má strategický význam. Tretia kapitola sa sústreďuje na ľudské práva, morálne jadro helsinskej filozofie. Autori analyzujú stav právneho štátu, práva menšín, nezávislé inštitúcie a demokratické vládnutie, ako aj nové výzvy spojené s technológiami, hybridnými hrozbami a klimatickou zmenou.

Veríme, že tento zborník prehĺbi diskusiu o budúcnosti európskej bezpečnostnej architektúry a posilní odhodlanie chrániť a rozvíjať dedičstvo helsinského procesu. Princípy prijaté v roku 1975 nie sú len odkazom minulosti, ale kompasom pre našu spoločnú budúcnosť.

SKRATKY POUŽITÉ V TEXTE

CSCE – Komisia USA pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (tzv. Helsinská komisia v USA)

HVS – Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku

HZA – Helsinský záverečný akt

KBSE – Konferencia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

KGB – Výbor štátnej bezpečnosti, bezpečnostný a spravodajský orgán Sovietskeho zväzu v rokoch 1954 – 1991

NSR – Nemecká spolková republika

OCEEA – Úrad koordinátora ekonomických a environmentálnych aktivít OBSE

ODIHR – Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva

OBSE – Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

OSN – Organizácia spojených národov

ŠtB – Štátna bezpečnosť

V4 – Vyšehradská štvorka (Česko, Maďarsko, Poľsko, Slovensko)

PRÍHOVOR PREDSEDNÍČKY HELSINSKÉHO VÝBORU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA NA SLOVENSKU

Vážené dámy, vážení páni, excelencie, vážení hostia, kolegyne, kolegovia, milí priatelia, je pre mňa veľkou ctou a privilegiom privítať vás na dnešnej konferencii *Helsinský proces v novom svetovom usporiadaní: Bezpečnosť, spolupráca a ľudské práva*. Podujatie sa koná pri príležitosti 50. výročia podpísania Helsinského záverečného aktu a pod záštitou prezidenta Slovenskej republiky. Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku organizuje dnešnú konferenciu v spolupráci s občianskym združením Misia 89 a s Kanceláriou verejného ochrancu práv Slovenskej republiky. Podujatie sa uskutočňuje s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky a cestovnej kancelárie Tucan.

Dovoľte mi, aby som sa na úvod úprimne poďakovala Jeho Excelencii pánovi Petrovi Pellegrinimu, prezidentovi Slovenskej republiky, za prevzatie záštity nad týmto podujatím. Vďaka vyjadrujem takisto všetkým našim inštitucionálnym partnerom a každému z vás, ktorí ste prijali naše pozvanie a zúčastňujete sa na konferencii buď osobne, alebo online.

Pred päťdesiatimi rokmi sa v Helsinkách zišlo tridsaťpäť štátov, aby podpísali dokument, ktorý zásadne predefinoval samotný význam mieru, spolupráce a suverenity. Helsinský záverečný akt nielen zmiernil napätie studenej vojny, ale položil aj základy nového ponímania bezpečnosti, a to bezpečnosti neoddeliteľne spätéj s ochranou ľudských práv. Vďaka nemu získala občianska spoločnosť, a to najmä v strednej a východnej Európe, víťazný impulz, ktorý umožnil rozvoj demokratických hnutí. Mnohé inštitúcie, ktoré dnes považujeme za samozrejmé, akými sú nezávislé médiá, ombudsmanské úrady a ľudsko-právne organizácie, vyrástli práve z tohto impulzu.

História sa však nekončí deklaráciami. Vyžaduje si trvalé úsilie a obnovený záväzok. Dnes sa nestretávame len preto, aby sme si pripomenuli podpis dokumentu pred polstoročím. Schádzame sa, aby sme reflektovali živé dedičstvo Helsinského procesu, jeho záväzok k dialógu, mieru a k nerozlučnému spojeniu bezpečnosti a ľudských práv.

Dňa 31. júla tohto roku konferencia *Helsinki+50* pripomenula medzinárodnému spoločenstvu, že Helsinský záverečný akt nepredstavoval iba diplomatický míľnik, ale aj podnet pre občiansku spoločnosť, vďaka ktorému vznikali hnutia chrániace ľudskú dôstojnosť

naprieč Európou a ktorý dodnes inšpiruje všetkých, čo sa stavajú proti útlaku, vojne a nespravodlivosti.

Posolstvo Helsinky+50 bolo však jasné: na dnešné hrozby nesmieme reagovať rezignáciou, ale obnoveným presvedčením. Helsinské princípy musíme opätovne uchopiť ako kompas pre našu dobu. A práve v tomto duchu sa dnes stretávame v Bratislave.

Dnešné podujatie má jedinečný charakter, obzvlášť v kontexte súčasnej doby. Spoločne tu sedia predstavitelia a predstavielky občianskej spoločnosti, medzinárodných organizácií, štátov a vlád. Spája nás spoločný cieľ: znovu preskúmať odkaz Helsinských princíпов v kontexte dnešných geopolitických a demokratických výziev, podporiť spoluprácu medzi aktérmi občianskej spoločnosti, osobitne medzi helsinskými výbormi krajín strednej Európy a Vyšehradskej skupiny a opätovne potvrdiť zásadné spojenie medzi aktívnym občianstvom a bezpečnosťou v čoraz menej predvídateľnom svete.

Skôr než otvoríme naše prvé panelové zasadnutie, je mi cťou uviesť osobitný odkaz. Jeho Excelencia pán Peter Pellegrini, prezident Slovenskej republiky, sa žiaľ, nemohol zúčastniť na konferencii osobne, avšak pripravil pre nás odkaz, ktorý prednesie jeho poradca pre zahraničnú politiku, pán Ján Kubiš.

Ďakujem.

Sylvia Tiryaki
predsedníčka

Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku

PRÍHOVOR PREZIDENTA SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Vaše Excelencie, vážené dámy, vážení páni, vážení priatelia,

je mi ct'ou hovoriť k Vám pri tejto výnimočnej príležitosti; pri príležitosti 50. výročia podpisania Helsinského záverečného aktu. Hoci nemôžem byť s Vami osobne, som vďačný, že Slovensko môže túto konferenciu hostiť pod mojou záštitou.

Pred päťdesiatimi rokmi Helsinský záverečný akt ukázal, že aj v časoch nedôvery môžu národy uprednostniť dialóg pred rozdeľovaním. Nebola to zmluva v právnom zmysle slova, no stala sa morálnym kompasom. Potvrdila hodnoty, ktoré zostávajú nadčasové: rešpekt, spoluprácu a ľudskú dôstojnosť.

Pre Slovensko nie sú tieto hodnoty abstraktné. Sme národ, ktorý získal slobodu po rokoch za železnou oponou. Vieme, že sloboda a demokracia sa nikdy nesmú brať ako samozrejmosť. Rovnako to vedeli aj hrdinovia našej vlastnej histórie, ktorí odolávali útlaku a my si musíme pripomínať ich odkaz: mier a sloboda závisia od odvahy, jednoty a zodpovednosti.

Dnes žijeme vo svete nových výziev. Vidíme polarizáciu, dezinformácie a stratu dôvery v inštitúcie. Nepriateľstvo sa môže rýchlo rozšíriť a rozdelenie môže oslabiť aj silné spoločnosti. História nám pripomína, kam takéto kroky vedú. Preto musíme stáť pevne pri ochrane dialógu, tolerancie a spolupráce.

Helsinský proces nás naučil, že skutočné bezpečie nespočíva iba v armádach a hraniciach. Ide aj o dôveru medzi národmi a úctu v rámci spoločností. Ide o vytváranie priestoru, kde vlády a občania pracujú spoločne, kde rozdiely nerozdeľujú, ale inšpirujú nás hľadať spoločnú cestu.

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, ktorá vznikla z tohto procesu, stále poskytuje takýto priestor, stále spája štáty a spoločnosti, a to aj v ťažkých časoch. Umožňuje výmenu názorov, monitoruje voľby a chráni základné práva. Jej práca zostáva nenahraditeľná pre multilateralizmus a zdôrazňuje potrebu silnejších medzinárodných a regionálnych organizácií. Iba keď sú dialóg a spolupráca založené na rešpekte k medzinárodnému právu a podporené silnými multilaterálnymi inštitúciami, môžeme vytvoriť bezpečné prostredie pre našich občanov.

Vaše Excelencie, dámy a páni,

päťdesiate výročie Helsinského záverečného aktu nie je iba spomienkou. Je to výzva k zodpovednosti. Sme zaviazaní generáciám pred nami – a generáciám, ktoré prídu po nás – chrániť princípy mieru, dôstojnosti a solidarity. Nedovoľme, aby nedôvera a nepriateľstvo formovali našu budúcnosť. Udržujme nažive ducha Helsínk tak, ako si uchovávame pamäť tých, ktorí bojovali za slobodu v našej vlastnej histórii.

Po päťdesiatich rokoch je Helsinská záverečná deklarácia stále sľubom, že dialóg a spolupráca môžu zvíťaziť nad konfliktom a nedôverou. Našou povinnosťou je zabezpečiť, aby tento sľub zostal skutočný – pre našich občanov, pre Európu a pre celý svet.

Ďakujem.

Peter Pellegrini
prezident Slovenskej republiky

Kapitola 1

HELSINSKÝ IMPULZ K EURÓPSKEMU DIALÓGU

Bakyt Dzhusupov

Koordinátor ekonomických a environmentálnych aktivít (OCEEA)

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

Prezident Pellegrini,

Vaše Excelencie,

Vážené dámy a páni,

dovoľte mi, v mene generálneho tajomníka OBSE Feriduna H. Sinirlioğlua, vyjadriť predovšetkým poďakovanie Vám a Slovenskej republike za venovanie pozornosti tomuto významnému výročiu a Helsinskému výboru pre ľudské práva na Slovensku za zorganizovanie tejto konferencie.

Vaša krajina zohrávala rozhodujúcu úlohu v našej organizácii – od predsedníctva v roku 2019, ktoré si stále udržiava príjemnú spomienku, cez Ministerskú radu v Bratislave toho istého roku, až po výrazný odkaz slovenských diplomatov v OBSE, azda najvýraznejšie zastúpeným Jánom Kubišom, jedným z našich bývalých generálnych tajomníkov.

OBSE a jej podporovatelia počas celého roka 2025 mnohokrát reflektovali na toto výnimočné výročie s cieľom vyvodiť ponaučenia do budúcnosti. Rovnako ako Vaša krajina, aj svet sa za posledné desaťročia zásadne zmenil. Nachádzame sa v kritickom okamihu dejín, ktorý bude študovaný a zapamätaný generáciami, ktoré prídu po nás.

Vážené dámy a páni,

Helsinský záverečný akt zostáva rovnako relevantný dnes, ako bol v deň svojho podpisu.

Dovoľte mi v súvislosti s tým predložiť niekoľko argumentov.

Po prvé, Helsinský záverečný akt znamenal zlomový bod v medzinárodných vzťahoch v Európe. Zakotvil súbor desiatich princípov, tzv. dekalóg, ktorý upravoval vzťahy medzi štátmi. Tieto princípy, vrátane rešpektu k suverenite, zákazu použitia sily, mierového riešenia sporov, rešpektu k ľudským právam a ďalších, vytvorili spoločný kódex správania prijatý všetkými zúčastnenými štátmi. Okrem diplomatického kompromisu svojej doby poskytla deklarácia rámec, v ktorom sa mohli hlboké rozdiely riešiť dialógom namiesto konfrontácie.

Po druhé, Helsinský závěrečný akt kodifikoval revoluční koncept bezpečnosti – komplexní přístup k bezpečnosti. Tento přístup uchopil bezpečnost nejen cez „tvrdé“ bezpečnostné aspekty, ale aj ekonomickú, environmentálnu a ľudskú dimenziu, ktoré sa navzájom ovplyvňujú a spoločne vytvárajú skutočnú bezpečnosť podľa vízie signatárov.

Minulý týždeň som bol v Prahe v rámci výkonu svojho mandátu koordinátora ekonomických a environmentálnych aktivít OBSE, kde sme na Pražskom ekonomickom a environmentálnom fóre OBSE diskutovali o súčasnom stave tzv. druhého koša. Opäť sa potvrdilo, že táto dimenzia má veľký potenciál, že sme dosiahli efektívne výsledky podporujúce dôveru a že je hlboko prepojená s ostatnými dvoma dimenziami bezpečnosti.

Som rád, že moja kolegyňa Tea prinesie do diskusie aj perspektívy z ODIHR. Som presvedčený, že zdôrazní nevyhnutnosť ľudskoprávných záruk pre bezpečný život v zdravom a prosperujúcom prostredí – význam tejto myšlienky nemožno podceňovať.

Spätným pohľadom do skorých dní „našej histórie OBSE“ je dôležité pripomenúť, že občianske hnutia ako *Charta 77* či *Solidarność* zásadne preformovali politickú a občiansku participáciu vo východnej Európe, a to len niekoľko rokov po podpise Helsinského závěrečného aktu.

Som rád, že organizátori dnešnej konferencie, Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku, stavia svoju činnosť na odkaze a hodnotách týchto hnutí, ktorý zostáva mimoriadne relevantný aj dnes. Ako na Slovensku dobre viete, vplyv Helsinského závěrečného aktu vo východnej Európe bol na udalosti koncom 70. a 80. rokov veľmi silný.

Po tretie, Helsinský závěrečný akt, okrem ukotvenia princípov pre mierové spolunažívanie, dialóg a novú éru politickej participácie s „komplexným prístupom k bezpečnosti,“ vytvoril aj cestu k spolupráci medzi štátmi.

Po konferencii v Helsinkách idú „bezpečnosť“ a „spolupráca“ ruka v ruke, pretože v čase vrcholu studenej vojny a obáv z „istého vzájomného zničenia“ nestačila iba odstrašujúca sila, potrebovali sme aj spoluprácu. Spoločný záujem o dianie v iných štátoch je podstata spolupráce a kľúčový odkaz Helsínk.

Tieto tri myšlienky – rešpekt k zásadám správania medzi štátmi, komplexný pohľad na bezpečnosť a zabezpečenie mieru prostredníctvom spolupráce – sú dnes rovnako pravdivé, ako boli v roku 1975, keď ich podpísalo 35 európskych štátov.

V súčasnosti sa ukazuje potreba vrátiť sa k týmto myšlienkam ako naliehavá. Zúčastnené štáty si pred 50 rokmi v Helsinkách uvedomili, že princípy samotné nemôžu riadiť svet, ale potrebujú svoj „domov“. Vďaka Záverečnému aktu sa Konferencia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe v roku 1994 inštitucionalizovala do podoby Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe. KBSE a OBSE sú kľúčovými kapitolami posledných 50 rokov európskych dejín a bude potrebné, aby boli rovnako dôležité aj v nasledujúcich 50 rokoch.

Nachádzame sa v kritickom okamihu dejín. Ako sa prehlbujú geopolitické rozdiely, urgentne potrebujeme fórum pre serióznú multilaterálnu diplomatickú spoluprácu. Potrebujeme priestor, kde môžeme hovoriť so všetkými krajinami, s ktorými zdieľame kontinent, bez ohľadu na ich politickú, ekonomickú či sociálnu cestu, rovnako ako na vrchole studenej vojny a „bipolárneho rozporu“ v roku 1975.

Vážené dámy a páni,

naša kolektívna bezpečnostná architektúra, ktorá je výsledkom desaťročia tvrdej práce a vysokých obetí našich zakladateľov riskuje, že sa pred nami zrúti. Zásady zakotvené v Helsinkách boli porušované a spochybňované. Dôvera medzi zúčastnenými štátmi sa erodovala. Dosiahnuť konsenzus je dnes ťažšie než kedykoľvek predtým. To nesmie byť novou normou.

Dovoľte mi zopakovať výzvu generálneho tajomníka OBSE, adresovanú účastníkom nedávnej výročnej konferencie v Helsinkách.

Musíme začať obnovovať bezpečnostný dialóg, ktorý postupne položí základy pre novú bezpečnostnú architektúru. Na to potrebujeme tri kľúčové kroky:

Po prvé, musíme ukončiť vojny. Je našou povinnosťou podporovať úsilie o dohodnuté ukončenie vojny na Ukrajine; povzbudiť zúčastnené strany, aby pokračovali v stretnutiach a dohodli ďalšie opatrenia na budovanie dôvery, vrátane prepustenia väzňov, medzi ktorými sú aj predstavitelia OBSE – Vadym Golda, Maxim Petrov a Dmytro Shabanov.

Po druhé, potrebujeme obnoviť záväzok k základným princípom. Spoločné helsinské princípy musia naďalej žiť a viesť nás v týchto náročných časoch.

Po tretie, potrebujeme sa úprimne zamyslieť nad tým, ako sme sa sem dostali – čo sa pokazilo. Zmysluplná bezpečnostná diskusia musí zahŕňať úprimné zhodnotenie našich

chýb: toho, čo sme tolerovali, hoci sme nemali, a toho, čo sme podcenili. Musíme si tým prejsť spoločne a navzájom sa pri tom počúvať.

Vaše Excelencie,

Vážený kolegovia,

nepodliehame ilúzii, že dnešné oživenie multilaterálneho diplomatického procesu bude jednoduché. A predsa práve v takýchto časoch zostáva logika Helsínk zásadná. Bezpečnosť je nedeliteľná a aj keď je to náročné, obnova dôvery musí prebiehať prostredníctvom dialógu a spolupráce.

Dnes potrebujeme fórum pre serióznu multilaterálnu diplomatickú angažovanosť. OBSE má kapacity a nástroje na to, aby takýmto fórom bolo, a sme pripravení využiť naše dlhoročné skúsenosti a odborné znalosti na jeho podporu.

Naša činnosť pokrýva široké spektrum mandátov vo všetkých troch dimenziách. K dispozícii máme množstvo existujúcich platforiem dialógu a nástrojov spolupráce podporených konkrétnymi aktivitami v teréne.

Dovoľte mi, ako koordinátorovi ekonomických a environmentálnych aktivít OBSE, povedať niekoľko slov o mojej mandátnej oblasti. Podpora hospodárskej, vedeckej, technologickej a environmentálnej spolupráce v rámci „druhého koša“ vytvorila vzájomnú závislosť, ktorá pomohla znížiť nedôveru. Vytvorila návyky dialógu v menej politicky citlivých, ale pre stabilitu kľúčových oblastiach a pripomenula, že hospodárska prosperita a environmentálna udržateľnosť sú nevyhnutné pre dlhodobý mier. Otázky ako zmena klímy, energetická bezpečnosť, konektivita či boj proti korupcii majú nadnárodný charakter. Nemožno ich riešiť len jedným štátom a vyžadujú presne taký dialóg a prístup spolupráce.

Dnes je táto dimenzia rovnako relevantná ako kedykoľvek predtým a ponúka jedinečnú príležitosť udržať dialóg zameraním sa na praktickú spoluprácu v oblastiach, v ktorých sa záujmy stretávajú, a tým poslúžiť ako potenciálny východiskový bod pre obnovu dôvery.

Vaše Excelencie, vážený kolegovia,

Helsinská záverečná deklarácia bola odvážnym úspechom v ére konfrontácie. Ukázala, že dialóg je možný aj tam, kde chýba dôvera, a že princípy sa dajú dohodnúť aj tam, kde

sa záujmy rozchádzajú. Pozerajúc sa do budúcnosti, využime Helsinky+50 na potvrdenie týchto princípov, ich prispôsobenie novým realitám a zabezpečenie, že dialóg a spolupráca zostanú jadrom bezpečnostného poriadku.

Verím, že s príspevkami ďalších diskutujúcich a počas dnešných diskusií rozvineme, čo OBSE urobila, robí a môže urobiť pre posilnenie európskej bezpečnostnej architektúry.

Ďakujem za pozvanie a Vašu pozornosť.

Tea Jaliashvili

prvá námestníčka riaditeľa

Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva

Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

OBSE vychádza z pochopenia, že ochrana a rešpektovanie ľudských práv sú kľúčovými zložkami komplexnej bezpečnosti a stability v našom regióne. Toto pochopenie bolo ústredným pri podpísaní Helsinského záverečného aktu už v roku 1975 a musí takisto zostať ústredným bodom pri riešení dnešných výziev v našom regióne.

Porušovanie ľudských práv, nespravodlivosť, marginalizácia, diskriminácia a vylúčenie sú v rozpore s bezpečnosťou človeka; so skutočnou bezpečnosťou, ktorá stavia jednotlivca a jeho blaho a dôstojnosť do centra bezpečnosti. Porušovanie ľudských práv a nespravodlivosť však majú aj ďalšie následky: prispievajú k všeobecnej nespokojnosti, nestabilite a konfliktom. Nedostatok rešpektu k ľudským právam podkopáva dôveru v spoločnosti, a takisto podkopáva dôveru medzi ľuďmi a štátom, jeho inštitúciami, ako aj medzi štátmi navzájom. Bez dôvery však nemôže existovať ani vnútroštátna ani medzinárodná spolupráca – a práve spolupráca je nevyhnutná na efektívne riešenie globálnych výziev súčasnosti: od zmeny klímy po globálne zdravotné krízy, od socioekonomickej nestability po chudobu, od politickej polarizácie po otvorené konflikty.

Vízia bezpečnosti, ktorú poskytuje Helsinský záverečný akt, sa vždy opierala o princípy demokracie a právneho štátu. Skutočne demokratické voľby, rešpektovanie základných slobôd a zmysluplná participácia nie sú voliteľnými doplnkami, ale jadrovými prvkami bezpečnosti a stability. Pomáhajú budovať predvídateľnosť a dôveru medzi štátmi a zabezpečujú legitimitu inštitúcií doma.

Nie je náhoda, že ODIHR bol pôvodne zriadený ako *Úrad pre slobodné voľby*. Overujúc plnenie záväzkov zúčastnenými štátmi a s cieľom pomôcť im riešiť nedostatky, pozorovania volieb a poskytovania pomoci zostáva praktickým vyjadrením helsinského ducha dodnes. Touto cestou kladieme dôraz na dodržiavanie a ochranu ľudských práv v rámci našej bezpečnostnej architektúry a dokazujeme, že demokratická odolnosť je priamo spojená s udržiavaním mieru a stability v našom regióne.

Aby sme čelili výzvam a negatívnym trendom, práca ODIHR je navrhnutá tak, aby posilnila základy demokratickej odolnosti prostredníctvom komplexného mandátu OBSE/ODIHR. Tento mandát zahŕňa budovanie demokratických inštitúcií, demokratické zákonodarstvo, právny štát a ochranu ľudských práv, ako je sloboda pohybu a migrácie, a to všetko s dôrazom na inklúziu a rovnosť. ODIHR je schopný poskytovať včasnú a komplexnú pomoc a podporu zúčastneným štátom – nielen reagovať na ich potreby, ale aj predvídať a riešiť neočakávané vznikajúce potreby. Cielená podpora umožňuje štátom byť odolnejšími voči vnútorným i vonkajším zásahom a erózii významu a integrity inštitúcií. Helsinský záverečný akt podporil myšlienku, že ľudské práva sú neoddeliteľnou súčasťou bezpečnosti, a tento aspekt zostáva kľúčovo relevantný.

ODIHR poskytuje zúčastneným štátom adresnú podporu a podporuje ich v riešení existujúcich a nových výziev. Robí tak efektívnou a účinnou cestou zohľadňujúc náklady prostredníctvom komplexného a strategického zapojenia relevantných verejných inštitúcií zúčastnených štátov a partnerstiev s kľúčovými aktérmi.

Ďakujem za možnosť prezentovať prácu ODIHR a teším sa na ďalšiu diskusiu s Vami všetkými o ďalšom postupe.

Walter Kemp

riaditeľ komunikácie

Globálna iniciatíva proti nadnárodnej organizovanej kriminalite

Ženevské centrum pre bezpečnostnú politiku

Ďakujem veľmi pekne za pozvanie, pani predsedníčka.

Musím povedať, že som tu dnes nielen ako zástupca Ženevského centra pre bezpečnostnú politiku, ale aj ako veľký fanúšik OBSE. Keď som uvidel veľvyslanca Kubiša, musel som si spomenúť, že som začal v OBSE v roku 1992, v čase predsedníctva Československej republiky. A je skvelé vidieť ho dnes opäť.

Dňa 31. júla tohto roku sa v Helsinkách konala veľká udalosť pri príležitosti 50. výročia podpísania Helsinského záverečného aktu. Predstavte si, že to bolo v priestoroch Finlandia Hall, kde hlavy štátov podpísali Helsinskú záverečnú deklaráciu 1. augusta 1975. V miestnosti bolo asi tisíc ľudí. Svetlá zhasli. Nevieť, či tam bol niekto iný, ale pred nami stál zbor 50 mužov oblečených v čiernom. Myslím, že každý očakával fínsku hymnu alebo Finlandiu či niečo podobné. Dirigent zdvihol taktovku a títo muži začali kričať desať princípov Helsinskej záverečnej deklarácie. Ľudia sa divili, čo sa deje, pretože nezaspievali ani tón. Neskôr nám povedali, že ich volajú „zbor kričiacich mužov“ a nikdy nezaspievali ani jednu notu, len kričia. Myslím, že to bolo symbolické – pripomenutie si, že si musíme naďalej hlasno pripomínať desať princípov Helsinského záverečného aktu. A tiež, že po 50 rokoch sú tieto princípy pravdepodobne relevantnejšie než kedykoľvek predtým.

Veľa z nás dlho verilo v lineárny pokrok po skončení studenej vojny. Nemyslím si, že sme celkom uverili tomu, čo opísal Francis Fukuyama ako „koniec dejín“. Keď si prečítate Parížsku chartu z roku 1990, vyzerá to ako koniec rozdelení v Európe, v dôsledku čoho boli helsinské princípy veľmi často považované za samozrejmosť. Ale za posledných 15 rokov bola väčšina, ak nie všetky tieto princípy, porušené, a to nie len Ruskou federáciou. A až potom si uvedomujeme, aké sú dôležité.

Predstavte si, keby sme každý z desiatich princípov formulovali v zápore. Dostali by sme situáciu, v akej sa približne nachádzame dnes. Veľmi nestabilnú. V tejto súvislosti bude

k obnoveniu poriadku v Európe potrebné, aby sa štáty vrátili k rešpektovaniu týchto princípov. Avšak to nebude jednoduché.

Niektorí pri príležitosti tohto výročia navrhujú návrat k niečomu, čo pripomína KBSE, k otvorenej konferencii o budúcnosti bezpečnosti v Európe. Súčasná situácia je však zásadne odlišná od tej zo začiatku 70. rokov, a to najmenej z piatich dôvodov.

Po prvé, ak si prečítate čo i len úvodné vety Helsinského záverečného aktu, vtedy existovala viac-menej široká zhoda o dôležitosti *détente*. Dnes už táto zhoda prakticky neexistuje. A neexistuje ani široké prijatie spoločných pravidiel, ktoré riadia medzinárodné vzťahy, ako spomenul veľvyslanec Kubiš. To je zrejmé aj v OSN, ktorá oslavuje svoje 80. výročie.

Po druhé, líderstvo a kreatívna diplomacia sú limitované. Porovnajte vedúce osobnosti z tých čiernobielych fotografií z roku 1975 alebo z Parížskej charty 1990 s tými súčasnými. Líderstvo je v tomto kontexte životne dôležité, pretože bezpečnostný poriadok sa tvorí intencionálne, nie len improvizáciou. Dnes môžete počuť mnohých vyzdvihovať schopnosť improvizácie, ale existujú hranice, ako dlho sa môžeme na ňu spoliehať.

Tretím veľkým rozdielom je nejasná rovnováha síl v porovnaní s rokmi 1975, 1945 alebo dokonca 1918.

Tiež úloha občianskej spoločnosti je dnes obmedzená. Hovoriac o tom, je povzbudzujúce vidieť, že sa tu zišlo dnes toľko ľudí a že helsinské výbory krajín V4 tento oheň udržiavajú. Vo všeobecnosti sa však o trvalej relevancii Helsinského záverečného aktu v občianskej spoločnosti veľa nehovorí.

A nakoniec neexistuje zdieľaný zmysel pre smer, ktorým sa chceme uberať v budúcnosti. Sme uviaznutí v prítomnosti. Musíme si tiež priznať, že existujú vnútorné napätia medzi určitými princípmi, napríklad medzi sebaurčením a územnou integritou, ktoré je potrebné zosúladiť. Musíme tiež uznať, že existujú hrozby a výzvy, s ktorými sa tvorcovia Helsinského záverečného aktu nemuseli príliš zaoberať.

Ide napríklad o zmenu klímy, dopad technológií a nadnárodné hrozby. Okrem toho dochádza v niekoľkých štátoch OBSE k očividnému ústupu smerom k neliberálnej demokracii v niekoľkých účastníckych štátoch OBSE, a to aj v tých západne od Viedne, a ako už bol spomenutý, aj zmenšujúci sa priestor pre občiansku spoločnosť.

Zostanú tieto princípy relevantné aj v nasledujúcich 50 rokoch? Myslím si, že ich musíme chápať doslovne. Ich názov nie je „*zakladajúce princípy*“; volajú sa „*princípy riadiace vzťahy medzi účastníckymi štátmi*“, a preto ich treba umiestniť do stredu každej orientácie smerom vpred. Aj keď sa dnes sústreďujeme na Helsinský záverečný akt, nesmieme zabúdať ani na všetky ostatné záväzky prijaté po roku 1970 v oblasti ľudskej dimenzie, ako aj v iných dimenziách. Musíme mať tiež na pamäti úzke prepojenie medzi bezpečnosťou a ľudskými právami, čo bola jedna z kľúčových inovácií Helsinského záverečného aktu.

Ako sme si dnes pripomenuli, keď počujeme ľudí rozprávať o nefunkčnosti bezpečnosti, nie je to iba o prvkoch geografie; je to aj o komplexnom prepojení rôznych dimenzií v rámci bezpečnosti. Aký teda môže byť plán do budúcnosti v súčasnom geopolitickom rozhraní?

Ak sa nemôžeme vrátiť späť do Helsínk a pravdepodobne sa nemôžeme ani posunúť vpred usporiadaním niečoho ako bolo KBSE, myslím si, že musíme byť realistickí. Namiesto obnovy dôvery a spolupráce, čo v blízkej budúcnosti ani nie je pravdepodobné, sa musíme sústrediť na praktické opatrenia na zvládanie nedôvery, podporu rezervovanosti, znižovanie rizík a dosiahnutie mierumilovného spolužitia, aspoň v krátkodobom horizonte. Pozornosť je silno sústreďovaná na 1 000-kilometrovú kontaktnú líniu medzi Ruskom a Ukrajinou, ale existuje aj 5 000-kilometrová línia medzi NATO a Ruskom, na ktorej musíme riadiť vzťahy predvídateľnejšie.

Ďalej by som tvrdil, že paralelne musíme riadiť tri vzťahy alebo kolízie: medzi Ruskom a Západom, medzi Ruskom a Ukrajinou, a medzi Ruskom a Spojenými štátmi. Sú veľmi úzko prepojené.

Dovolím si tvrdiť, že sa nemôžeme sústrediť na bezpečnostný poriadok v Európe bez ukončenia vojny na Ukrajine, ale platí to aj naopak; vojnu na Ukrajine nemožno ukončiť bez diskusie o budúcnosti bezpečnosti v Európe. Toto je *realpolitika*. Hovoriť o spolupráci neznamená liberálny internacionalizmus. V súčasnom kontexte ide najmä o to, aby sme nastavili mantinely, ktoré zabránia tomu, aby sme skĺzli ešte ďalej. A to si bude vyžadovať dialóg.

Až donedávna nebolo veľa dialógu. Musím povedať, že v skutočnosti prezident Trump v tomto ohľade prelomil ľady. Ak je Rusko vnímané ako veľká časť problému, a to opráv-

nene, ignorovaním ho, situáciu nevyriešime. Ako poznamenal nielen pán veľvyslanec Kubiš, logickým miestom na vedenie takejto diskusie je OBSE. Hlavnou mantrou nasledujúcich rokov bude odstrašovanie, ktoré je samozrejme životne dôležité. Napriek tomu tu stále je malý priestor pre dialóg a potreba riadiť deeskaláciu. OBSE by v tomto ohľade mohla zohrať svoju úlohu.

Skutočne tým, že v OBSE je veľká nestabilita, potrebujeme viac kooperatívnych prístupov. A nesmieme zabúdať, že nejde len o rozdelenie medzi Ruskom a Západom, medzi Ruskom a Ukrajinou, ale že dnes sa v OBSE stavajú ďalšie múry a bariéry, na ktoré si treba dávať pozor. Nie len fyzické, ale aj medzi pravdou a lžou, medzi bohatými a chudobnými, medzi lídrami, ktorí dodržiavajú pravidlá, a tými, ktorí ich porušujú, a tiež bariéry spôsobené strachom. Ak tieto rozdelenia neprekonáme, čelíme budúcnosti, ktorá bude ešte nebezpečnejšia a nestabilnejšia než súčasná situácia.

Rád by som povzbudil nás všetkých, aby sme toto zlaté jubileum Helsinského záverečného aktu využili, nielen na pripomenutie si historickej udalosti, ale aby sme princípy použili ako impulz a inšpiráciu na smerovanie k stabilnejšej budúcnosti.

Ďakujem, pani predsedníčka.

Ján Kubiš

tretí generálny tajomník

Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

Vážení účastníci,

dovoľte mi začať tým, že zdôrazním jednu skutočnosť: toto stretnutie sa koná za spoločnej účasti a s podporou helsinských výborov krajín Vyšehradskej štvorky (V4). Považujem za veľmi dôležité a som veľmi rád, že helsinské výbory štátov V4 potvrdzujú svoj záväzok k helsinskému procesu prostredníctvom ich doterajších činností a vzájomnej spolupráce – dúfajme, že aj tej budúcej, ktorú by bolo hodno posilniť.

V mojej krátkej intervencii, ktorá dopĺňa posolstvo pána prezidenta, chcem na základe osobných skúseností pripomenúť niekoľko momentov z minulosti a pridať aj pár poznámok k súčasnosti a budúcnosti.

Helsinský proces som aktívne sledoval v mnohých etapách svojho života. V predchádzajúcom režime som sa na Ministerstve zahraničných vecí v Prahe zaoberal aj vtedajšou Konferenciou o bezpečnosti a spolupráci (KBSE). Zúčastnil som sa viacerých ministerských a odborných zasadnutí. V roku 1992 predsedalo KBSE Československo a v Prahe vznikol jej sekretariát – ešte pred tým, než sa KBSE premenila na OBSE. Potom sa premiestnil do Viedne.

Helsinský proces, ktorý bol v kontexte vzťahov Východ – Západ, charakterizovaných kombináciou odstrašovania a *détente*, bol síce v socialistickom Československu prijímaný s istou nádejou, ale aj s veľkými obavami, a to najmä pokiaľ ide o záväzky KBSE podporujúce ľudské práva a občiansku spoločnosť. Účastnícke štáty procesu si vyhradili právo tieto otázky otvárať a podľa potreby na ne reagovať, nebrali sa ako striktné vnútorné záležitosti štátov, do ktorých sa nesmie zasahovať. Tak sa tieto otázky, niekedy až prioritne, stávali predmetom kritického posudzovania. Môžem jednoznačne potvrdiť, že to bola jedna z hlavných obáv vtedajších úradov ČSSR.

Pamätám si, ako návštevníci zo Západu prichádzali do Prahy, aby sa stretli s disidentmi, hovorili s nimi, povzbudzovali ich a vyslali tak celej spoločnosti jasný signál o tom,

že je dôležité plniť aj tieto záväzky KBSE. Som rád, že mnohí z nás dodnes uznávajú a oceňujú význam takého konania v histórii OBSE a našich štátov.

Mimoriadne významnou udalosťou tej doby bol rozpad východného bloku, Sovietskeho zväzu a rozpad bývalej Juhoslávie. V tom období sa objavovali otázky, či niektoré krajiny bývalého Sovietskeho zväzu vôbec majú byť začlenené do procesu KBSE, či prijmú jeho záväzky, alebo pôjdu inou cestou. Spomínam si, ako som ako zástupca československého predsedníctva KBSE spolu s ďalšími diplomatmi vrátane zahraničných expertov cestoval aj do novovzniknutých samostatných krajín Strednej Ázie na konzultácie.

Pýtali sme sa: *Ako vidíte svoju budúcnosť, svoj vnútorný vývoj? S kým chcete spolupracovať, v akom rámci, na základe akých princípov a záväzkov?* Pamätám si diskusie v niektorých európskych metropolách, kde zaznievalo, že netreba ísť do Strednej Ázie, ale že sa stačí zastaviť pri Rusku, pri akomsi tradičnom partnerovi. My sme však boli presvedčení a tešilo ma počuť to aj od vrcholových predstaviteľov všetkých krajín Strednej Ázie, že je dôležité rozšíriť platnosť Helsinského záverečného aktu a všetkých záväzkov KBSE aj do tohto regiónu, integrovať ho do rámca celoeurópskej spolupráce.

Táto skúsenosť mi pomohla aj v ďalšej etape môjho života, keď som pôsobil v KBSE, neskôr OBSE, či už ako riaditeľ Centra pre predchádzanie konfliktom, alebo ako generálny tajomník. V mnohých krajinách som opakovane prinášal posolstvo, že helsinský proces, vrátane jeho záväzkov týkajúcich sa základných slobôd a práv, je neoddeliteľnou súčasťou dedičstva a záväzkov, ktoré všetky krajiny OBSE prijali a ktorým sa nemôžu vyhnúť.

Viedli sme často náročné diskusie. Mal som stretnutia s rôznymi lídrami, ktoré neboli vždy príjemné. Pamätám si situácie, keď mi bolo povedané, že stretnutie končí, pretože som otvoril otázky ľudských práv alebo implementácie iných záväzkov, ako napríklad volieb. Diskutovali sme aj o problematike bezpečnostných opatrení, akými boli redukcia ozbrojených síl a vznik nových ozbrojených zložiek v štátoch vzniknutých po rozpade ZSSR, či rozvoja v oblasti Západného Balkánu. Boli to aj otázky ako nedopustiť či zastaviť konflikty? Na akých princípoch? Aký model post-konfliktnej spolupráce vytvoriť?

Nebolo to vždy ľahké, často sme išli proti vetru, aj počas najlepších dní OBSE. Veľa otázok vznikalo ohľadom volieb, umožnenia činnosti opozície a občianskej spoločnosti, základných slobôd a práv či právneho štátu. Viaceré post-sovietske krajiny sa rozhodli uzavrieť misie OBSE pre ich komplexné mandáty a nahradiť ich Úradom špeciálneho koordinátora

projektov. Bolo to podľa nich „*depolitizované*“ riešenie, sústredované na určité praktické oblasti, ktoré štátu umožnilo viac kontrolovať aktivity a nedovoliť odklon od smeru určitého ich úzkym mandátom ku komplexnému plneniu záväzkov OBSE.

Samozrejme, boli aj mnohé úspechy. Patrí medzi ne Charta európskej bezpečnosti prijatá na summite v Istanbule v roku 1999, na ktorom som sa zúčastnil už ako generálny tajomník OBSE. Žiaľ, ani záväzky prijaté tam, neboli vždy plne implementované, čo opäť podkopalo dôveru v OBSE.

Napriek tomu má OBSE potenciál zotrvať ako celoeurópska platforma bezpečnosti a spolupráce orientovaná na budúcnosť. Po agresii Ruskej federácie proti Ukrajine je OBSE v mnohých ohľadoch paralyzovaná. Je však mŕtva? Určite nie. OBSE je stále relevantná. Jej nástroje, inštitúcie, misie, angažovanosť v riešení nových bezpečnostných hrozieb, medzi ktoré patrí kyberbezpečnosť, organizovaný zločin, obchodovanie s ľuďmi, terorizmus či extrémizmus, sú relevantné a rozvíjajú sa ďalej.

OBSE môže slúžiť aj ako príklad modelu, rámca na presadzovanie opatrení na posilnenie vzájomnej dôvery a spolupráce, napríklad na Blízkom východe. Tieto diskusie sa viedli už počas môjho pôsobenia: ako riaditeľ Centra pre predchádzanie konfliktom som navštívil mnohé krajiny regiónu a diskutoval o tom, čo je pre nich prijateľné. Nedávny vývoj v regióne by mohol túto myšlienku opäť vrátiť do hry.

Verím, že OBSE a tiež OSN, dokážu poskytnúť rady, podporu a expertízu aj v súčasnej dobe. Sme svedkami historickej zmeny medzinárodných vzťahov vo všetkých aspektoch. Dochádza k demontáži, či aspoň oslabeniu rámca a nástrojov spolupráce a bezpečnosti v Európe a vo svete; k relativizácii medzinárodných záväzkov, noriem a princípov medzinárodného práva.

OSN je v niektorých ohľadoch tiež paralyzovaná, keďže Bezpečnostná rada (BR OSN) často nedokáže prijať rozhodnutia o kľúčových otázkach mieru a bezpečnosti. Našťastie tu máme Valné zhromaždenie OSN, ktoré síce nemôže udeľovať operačné a záväzné mandáty, ale môže poskytnúť politický a morálny mandát. Jeho plnenie však závisí od členských štátov a generálneho tajomníka OSN a ten nemôže fungovať bez finančnej a politickej podpory štátov, proti vôli BR OSN.

OBSE sa stala akoby obeťou vlastných predchádzajúcich úspechov a aktivít v rámci záväzkov a mandátov, ktoré však nie vždy všetkým vyhovovali. Napriek tomu verím, že OBSE

je jednou z kľúčových platforiem, ktoré môžu prispieť k obnove stability, predvídateľnosti a spolupráce v Európe; k oživeniu, znovuvybudovaniu celoeurópskej bezpečnostnej architektúry.

Neexistuje iná regionálna celoeurópska organizácia. Napriek vyjadreniam, ktoré niekedy prichádzajú z Moskvy: Minister ZV RF Sergej Lavrov na jednom stretnutí OBSE povedal, že OBSE je prekonaná, že sa prežila. Podobné komentáre som počul aj v osobných rozhovoroch s inými predstaviteľmi Ruskej federácie. Nemyslím si to. OBSE je dôležitá aj pre Rusko. Aj keď chce dnes Rusko prioritne budovať euro-ázijský bezpečnostný systém, bez Západnej Európy, nemôže obísť euroatlantickú architektúru bezpečnosti a spolupráce. Inak by vznikla ešte väčšia nestabilita, so silným konfrontačným potenciálom, vzhľadom na nové rozdelenie Východu a Západu novou železnou oponou.

O znovuoživení celoeurópskej architektúry bezpečnosti a spolupráce bude možné uvažovať na základe a súbežne s politickým riešením vojny na Ukrajine s bezpečnostnými zárukami pre Ukrajinu, ale aj určitými zárukami pre Rusko. Nie je možné dospieť k dohode bez zohľadnenia obáv oboch strán. A to bude začiatok obnovy OBSE. Obe krajiny aj všetci ostatní potrebujeme celoeurópsky bezpečnostný systém – od Vancouveru do Vladivostoku. Kľúčovým stavebným kameňom môže byť len dohoda medzi Ukrajinou a Ruskom, ktorá otvorí cestu k ukončeniu tejto tragickej vojny a k stabilnému, udržateľnému mieru na základe vzájomne prijateľného kompromisu.

Záverom je, že OBSE má a bude mať budúcnosť. Situácia bude podobná, ale nie rovnaká ako predtým. Mnohostranné a komplexné záväzky OBSE vo všetkých jej oblastiach, ako aj dohody na posilnenie transparentnosti, predvídateľnosti, dôvery a bezpečnosti, kontroly zbrojenia bude treba revitalizovať a opäť uviesť do praxe. Odstrašovanie a *détente* budú opäť zohrávať úlohu ako dva prepojené faktory pri tvorbe novej architektúry a systému kooperatívnej a komplexnej bezpečnosti a spolupráce v priestore OBSE.

Ďakujem za pozornosť.

Jordan Warlick

politická radkyňa

Komisia USA pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe

Vaše Excelencie, vážení kolegovia, dámy a páni,

je mi ctou byť tu dnes s vami pri príležitosti päťdesiateho výročia podpísania Helsinského záverečného aktu pod záštitou prezidenta Slovenskej republiky. Zvlášť si vážim, že môžem vystúpiť ako zástupkyňa Helsinskej komisie v USA, orgánu vytvoreného Kongresom Spojených štátov práve v dôsledku impulzu, ktorý spustil helsinský proces.

Keď bol v roku 1975 podpísaný Helsinský záverečný akt, mnohí v Spojených štátoch ho spočiatku vnímali skepticky. Kritici sa obávali, že legitimizuje povojnové hranice a ponúka Moskve príliš veľa. Iní – najmä niektorí členovia Kongresu a obhajcovia ľudských práv – však videli niečo iné: príležitosť. Helsinský záverečný akt zásadne preformuloval pojem bezpečnosti a dal ľudským právam priestor ako legitímnej medzinárodnej otázke. Ustanovil, že skutočná bezpečnosť je neoddeliteľná od ľudskej dôstojnosti.

Práve tento poznatok viedol Kongres Spojených štátov v roku 1976 k založeniu Komisie USA pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, tzv. Helsinskú komisia USA. Členovia Kongresu chceli zabezpečiť, aby Spojené štáty brali vážne svoje záväzky vyplývajúce z dohody – a to najmä záväzky z jej tretej dimenzie, ktorá nebola pre Výkonnú moc prioritou – a vytvoriť dvojstrannú a dvojkomorovú komisiu, ktorá by dohliadala na dodržiavanie helsinských princípov ostatnými signatármi.

Postupom času sa Komisia stala nielen dozorným orgánom, ale aj motorom podpory ľudských práv a demokracie v zahraničnej politike Spojených štátov. Počas studenej vojny sa členovia a členky našej komisie pravidelne stretávali s disidentmi, náboženskými vodcami a aktivistami občianskej spoločnosti z celého regiónu. Títo odvážni ľudia rozumeli významu „*tretieho koša*“, ľudskoprávnym záväzkom, a Komisia sa rozhodla podporiť ich hlasy v Kapitole a v americkej diplomacii.

Práve ľudská dimenzia inšpirovala občiansku spoločnosť v tomto regióne. A práve občianska spoločnosť nakoniec vyviedla svoje krajiny z komunizmu. Hnutia ako Charta 77 v Československu, Solidarita v Poľsku či hnutie odporcov režimu v Sovietskom zväze čerpali

silu z uznania, že ich boj nie je „vnútornou záležitosťou“, ale legitímnou medzinárodnou otázkou. Helsinská záverečná deklarácia zasadila semienka, ale odvaha občanov, novinárov, odborárov a aktivistov dala demokracii život. Je inšpirujúce, že niektoré organizácie, ktorých pôvod siaha do tohto obdobia, sú tu dnes zastúpené.

V posledných rokoch som mala som tú česť cestovať po tomto regióne spolu s našou komisiou a členmi kongresu. Bola som svedkom ich dojatia z toho, čo sa doposiaľ dosiahlo. Pamätali si stretnutia s disidentmi v 80. rokoch. Dnes vedia navštíviť slobodné a prosperujúce spoločnosti – spojencov NATO, členov EÚ, živé demokracie. Je to pre nich hlboko inšpirujúce a pripomienka toho, ako myšlienky napísané na papieri v roku 1975 posilnili ľudí na zmenu dejín.

Samozrejme, táto práca nie je dokončená. Ruská vojna proti Ukrajine nie je len útokom na suverenitu a územnú celistvosť; je to aj útok na samotné helsinské princípy. Ruská vojna, ktorá prebieha vo forme úplnej agresie, porušuje všetkých desať princípov dekalógu. Tieto slová odznievajú často v konferenčných sálach, ale nesmieme stratiť z dohľadu ich skutočný význam: skaza, ktorú táto vojna priniesla ukrajinským rodinám, školám, komunitám a všetkým spôsobom života. Je to až tak strašné, že nás to núti pýtať sa: aký je zmysel tohto dokumentu, ak nevieme zabrániť takémuto nezmyselnému utrpeniu?

Odpoveď je, že táto práca je pre budúcnosť. Pre možnosť zabrániť ďalšej vojne, ďalšej krutosti, ďalšiemu pokusu o zničenie ľudskej dôstojnosti. Helsinský záverečný akt nezaštavil konflikt alebo utláčanie cez noc. Vytvoril však priestor – priestor pre myšlienky, priestor pre zodpovednosť a priestor pre rast občianskej spoločnosti dostatočne silnej na to, aby mohla čeliť autoritárskym systémom. A to je to, v čom musíme dnes pokračovať.

Inštitúcie, ktoré vzrástli z helsinského procesu, sú dnes dôležitejšie než kedykoľvek predtým. OBSE a ODIHR poskytujú platformy pre dialóg, nástroje na monitorovanie a rámec pre spoluprácu. Tieto inštitúcie nie sú dokonalé, ale sú dôležité. Dávajú hlas občianskej spoločnosti, poukazujú na porušovania a pripomínajú vládam štandardy, ktoré prijali. V čase, keď je multilateralizmus pod tlakom, nám tieto inštitúcie pripomínajú dôvod ich pôvodného vzniku.

Pre Helsinskú komisiu v USA je naša práca dnes priamym pokračovaním tohto dedičstva. Naďalej upozorňujeme na porušovanie ľudských práv v Rusku, Bielorusku a inde. Tlačíme na našu vládu, aby podporovala slobodné médiá, chránila občiansku spoločnosť a stála

pri politických väzňoch. Pripomíname zákonodarcom vo Washingtone, že bezpečnosť v USA je neoddeliteľne spätá s bezpečnosťou v Európe – a že ani v jednom, ani druhom prípade nemôže byť ochrana základných slobôd vyňatá z tejto rovnice.

Prvého augusta tohto leta predseda našej komisie, senátor Roger Wicker, spolu so všetkými senátormi a senátorkami z komisie predložil senátu spoločné uznesenie č. 20. Toto uznesenie uznáva 50. výročie Helsinského záverečného aktu a potvrdzuje záväzok Spojených štátov k jej princípom. Dôležité je, že je prijatá oboma stranami senátu, pretože v čase, keď sú vo Washingtone citelné rozdiely, panuje zhoda v tomto bode: princípy Helsínk – suverenita, ľudské práva, spolupráca – zostávajú jadrom našej zahraničnej politiky a našej vízie bezpečnosti v Európe.

Pri pripomínaní si tohto výročia by sme si mali pamätať: hoc Helsinský záverečný akt zasadil semienka, boli to ľudia, vďaka ktorým vyrástli. Občianska spoločnosť, disidenti, obyčajní občania – boli to oni, kto transformoval tento región na živé demokracie, ako ich vidíme dnes. A teraz je našou povinnosťou, naprieč vládami a inštitúciami, pokračovať v tejto práci.

Znamená to brániť suverenitu Ukrajiny. Znamená to podporovať ďalšiu generáciu novinárov a novinárov, aktivistiek a aktivistov i zákonodarcov. Znamená to opätovne sa zaviazat' k myšlienke, že bezpečnosť a ľudské práva sú prepojené. A znamená tiež udržiavať živého ducha Helsínk: a že aj v časoch hlbokého rozdelenia môže spolupráca založená na princípoch vytvoriť podmienky pre zmenu.

Helsinská komisia v USA je hrdou súčasťou tohto úsilia. A je mi ctou pripojiť sa k vám tu v Bratislave a povedať, že po päťdesiatich rokoch sľub Helsínk pretrváva – a že sa musíme spoločne uistiť, aby to tak bolo aj ďalších päťdesiat rokov.

Ďakujem.

Kapitola 2

**HELSINSKÝ PROCES AKO PLATFORMA
AKTÍVNEHO OBČIANSTVA**

Miroslav Krutina

predseda

Český helsinský výbor

Vážené dámy, vážení páni,

je pre mňa veľkou ctou osloviť túto konferenciu, ktorá si pripomína päťdesiate výročie Helsinskej záverečnej deklarácie – dokumentu, ktorý priniesol záväzok rešpektovať ľudské práva a základné slobody a ktorý zmenil dejiny. Helsinský akt sa stal zdrojom inšpirácie pre občianske iniciatívy v celej strednej Európe a napokon viedol aj k vzniku nášho Českého helsinského výboru.

Československý helsinský výbor bol založený v roku 1988 – v čase, keď hovoriť o ľudských právach znamenalo riskovať vlastnú slobodu aj budúcnosť. Jeho zakladatelia – nadväzujúc na prácu Výboru na obranu nespravodlivo prenasledovaných, Charty 77 a ďalších iniciatív – sa snažili konfrontovať režim s jeho vlastnými medzinárodnými záväzkami a chrániť obeť komunistickej represie.

Po roku 1989 Výbor pokračoval vo svojej práci. Transformácia totalitného justičného systému sa neudiala zo dňa na deň. Nástup voľného trhu a presun častí bývalých komunistických štruktúr do nového prostredia naopak vytvorili tvrdú atmosféru tzv. „deväťdesiatych rokov“. Práve počas týchto rokov sa viedol boj o to, či naša republika skĺzne ku klientelizmu a korupcii, alebo či sa vyprofiluje ako právny štát. Český helsinský výbor sa intenzívne zapájal do tohto procesu demokratizácie. Naše ročné správy o stave ľudských práv, verejné vyhlásenia a konkrétne zásahy v prípadoch nespravodlivosti budovali reputáciu CHV, ktorá pretrváva dodnes. Koncom roka 1992 sa Československý helsinský výbor – rovnako ako štát – rozdelil na dve nezávislé entity.

V rokoch 1992 až 2004 predstavoval proces prípravy vstupu Českej republiky do Európskej únie centrálny rámec pre naše návrhy, argumenty a iniciatívy. Bolo to obdobie najväčšieho zapojenia Výboru do verejného života. Ako hrdý člen Medzinárodnej helsinskej federácie pre ľudské práva bol CHV jednou z najprestížnejších a najvplyvnejších mimovládnych organizácií v krajine.

Naši pracovníci mali mimoriadnu autoritu – vrátane možnosti vstupovať bez ohlásenia do väzníc a policajných zariadení. CHV organizoval odborné konferencie a sympóziá s účasťou popredných predstaviteľov štátu a sudcov. Naša prítomnosť v médiách bola prakticky nepretržitá.

Vstup Českej republiky do Európskej únie v roku 2004 bol historickým míľnikom. Z hľadiska ľudských práv znamenal predovšetkým to, že naše zákony a ich aplikácia museli byť v súlade s európskymi štandardmi. CHV sa stal nielen pozorovateľom, ale aj partnerom – monitoroval, či česká legislatíva a jej uplatňovanie zodpovedajú európskym a medzinárodným záväzkom.

Zároveň bolo potrebné prispôbiť agendu novým podmienkam. Otvoril sa priestor pre ďalšie priority: rodovú rovnosť, práva menších a práva migrantov. Výbor sa zapájal do európskych debát, spolupracoval s partnerskými organizáciami v Poľsku, Maďarsku a na Slovensku a pokračoval v tradícii monitorovania domácich otázok – od podmienok vo väzniciach cez diskrimináciu Rómov až po škandál s nútenými sterilizáciami.

V poslednom desaťročí sa veľká časť práce CHV sústreďovala na sociálne poradenstvo. Projekt, ktorý je každoročne financovaný Ministerstvom práce a sociálnych vecí, nám umožnil zamestnať právnikov a sociálnych pracovníkov, ktorí pomáhali ľuďom v núdzi orientovať sa v systéme a prekonávať náročné životné situácie. Od začiatku však bola prirodzenou úlohou Českého helsinského výboru nezávislá kontrola, kritické sledovanie a upozorňovanie na prípady, keď štát či jeho inštitúcie nedodržiavali ľudské práva.

Preto sme sa rozhodli prenechať sociálne poradenstvo iným mimovládnyh organizáciám a koncom roku 2023 sme túto činnosť ukončili – a zároveň spustili nové projekty zakotvené v našej tradičnej misii. Ilúzia, že vstup do EÚ definitívne vyriešil základné problémy v oblasti ľudských práv, sa postupne rozplynula. CHV je čoraz častejšie vyzývaný, aby sa venoval otázkam právneho štátu a trestnej justície. V roku 2024 sme preto začali novú generáciu projektov:

- **Kompenzácia za nezákonné sterilizácie** – poskytovanie kvalifikovanej právnej pomoci ženám sterilizovaným v rokoch 1966 – 2012; projekt zároveň zvyšuje verejné povedomie a podporuje spoluprácu mimovládnych organizácií.
- **„Byť spolu je liečivé“** – náš najväčší súčasný projekt, nadväzujúci na kampaň odhaľujúcu pokračujúcu separáciu detí od rodičov v nemocniciach; dnes pracujeme

na rozširovaní štandardov dobrej praxe a zvyšovaní povedomia medzi zdravotníkmi.

- **Monitorovanie väznic** – dlhodobý projekt CHV; naši pracovníci navštevujú väznice, komunikujú s personálom i väzňami, vyšetrujú sťažnosti. Najnovšie zistenia poukazujú na preplnené ubytovne, nedostatok zdravotnej starostlivosti, chýbajúcu kontinuálnu rehabilitačnú prácu a problém recidívy, ktorá je extrémne vysoká.
- **Deti rodičov vo väzení** – pripravujeme projekt, ktorý má zlepšiť zber a evidenciu údajov o tejto vysoko zraniteľnej skupine.

Vážené dámy, vážení páni,

Helsinská záverečná deklarácia bola podpísaná pred päťdesiatimi rokmi štátnikmi, no skutočný život jej vdýchli občania – tí, ktorí verili, že ľudské práva nie sú len slová na papieri, ale spoločný záväzok voči každému jednotlivcovi. Helsinské výbory sa tento záväzok rozhodli niest' v rámci občianskej spoločnosti a pokračujú v tom dodnes. Český helsinský výbor prijal túto tradíciu od samého začiatku a plánuje jej zostať verný.

Verím, že toto stretnutie poskytne nový impulz pre spoluprácu medzi helsinskými výbormi krajín V4.

Naše hlboké poďakovanie patrí predsedníčke Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku, Sylvii Tiryaki, ktorá venovala obrovské osobné úsilie a čas organizácii tohto stretnutia. Rovnako chcem poďakovať hostiteľovi a všetkým partnerom tohto mimoriadneho podujatia.

Ďakujem za pozornosť.

Maciej Nowicki

predseda

Helsinská nadácia pre ľudské práva v Poľsku

Veľmi pekne ďakujem.

S Andrásom sa dobre poznáme, pretože naše výbory naozaj už roky veľmi úzko spolupracujú. Je však skutočným potešením sedieť pri jednom stole s vami, Dagmar, a rovnako aj so Sylviou a Miroslavom. Nejde o to, že by sme nespolupracovali so Slovákami a Čechmi – spolupracujeme s Via Iuris, Jeden svet či Prague Civil Society Centre – ale je dobré byť v jednej rodine, sedieť spolu a zisťovať, čo môžeme spoločne dosiahnuť.

Obvykle si svoje prejavy nepíšem. Keďže som to však dnes urobil z dôvodu prekladu, odvolám sa naň, a začnem tým, že keď sa predstavujem v zahraničí a hovorím, že som z Helsinskej nadácie pre ľudské práva, zvyknem vysvetľovať, že sme poľská organizácia, ktorá nemá nič spoločné s Fínskom; že naše meno odkazuje na Helsinský záverečný akt z roku 1975, na ktorý sa odvolávali naši zakladatelia. To ukazuje, aký málo známy je dnes helsinský proces, a zároveň potvrdzuje, že podobné konferencie sú skutočne potrebné.

Mimochodom, toto vysvetľujeme aj v Poľsku. Jedna z teórií, ktorá sa v posledných rokoch objavila o tom, prečo sme sa nestali terčom útokov v rámci propagandy proti organizáciám so skrytou zahraničnou podporou bola, že niektorí ľudia vo vláde si možno mysleli, že sme otvorene financovaní zo zahraničia alebo že sme jednoducho zahraničná organizácia. Nemyslím si však, András, že by ste sa na niečo podobné mohli spoliehať vo vašej vláde, žiaľ. Ale dost' žartov – poďme sa teraz venovať Helsinskému záverečnému aktu a aktivizmu v oblasti ľudských práv.

Helsinský záverečný akt nebol vyjednávateľmi zamýšľaný ako impulz pre aktivizmus v oblasti ľudských práv. Ako uviedol profesor Samuel Moyn, jeden z popredných odborníkov na históriu ľudských práv, cieľom západného bloku, ako správne zaznelo v prvom paneli, bolo zmierniť napätie so Sovietskym blokom, zatiaľ čo ZSSR očakával, okrem iného, potvrdenie inkorporácie Pobaltských štátov zakotvením princípu neporušiteľnosti hraníc v akte.

Pripomeňme si, že helsinský proces bol práve z tohto dôvodu kritizovaný. Samotný akt sa stal predmetom ostrej kritiky, napríklad od Jimmyho Cartera, osobnosti inak absolútne kľúčovej pre medzinárodnú kariéru idey ľudských práv. Politici teda veľmi nepremýšľali o stimulovaní aktivizmu v oblasti ľudských práv, a predsa sa akt – ako vieme – v dlhodobom horizonte stal mimoriadne významnou oporou disidentských hnutí v strednej a východnej Európe a prispel k pádu totalitného režimu v tejto časti sveta. K tomu došlo preto, lebo disidentské hnutia sa práve formovali a rozvíjali spôsobom, ktorý hľadal oporu v medzinárodných dokumentoch potvrdzujúcich záväzok autorít rešpektovať ľudské práva. Takto existovali.

Čo nás táto história učí? Myslím, že predovšetkým poukazuje na istú vzájomnú závislosť: Na jednej strane sú medzinárodné dohody o ľudských právach bez občianskej spoločnosti mŕtve, ak ich neuplatňujú ľudia, ktorí ich berú absolútne vážne; a na druhej strane hnutia za ľudské práva a určite aj helsinské výbory, potrebujú medzinárodné právo a politické záväzky – aj keď ich tí, čo sú pri moci, neberú vážne. To platí aj dnes, v časoch prehlbujúcej sa krízy medzinárodného práva a multilaterizmu.

Zakladatelia helsinských výborov a ďalších disidentských hnutí v 70. a 80. rokoch si boli plne vedomí cynizmu autorít, ale stačilo, že sami cynickí neboli. Ich činnosť legitimizovalo odvolávanie sa na záväzky, ku ktorým sa autority samé zaviazali. Brali ich vážne a sledovali, či boli plnené alebo skôr upozorňovali na to, že neboli plnené.

Disidenti žili tak, akoby sa ľudské práva skutočne uplatňovali, pretože verili, že v zásadnom morálnom zmysle sa uplatňujú. V tomto kontexte je obzvlášť pozoruhodné jedno z práv uvedených v akte: právo jednotlivca poznať a uplatňovať svoje práva a povinnosti. V texte sa hovorí o jeho právach a povinnostiach; časom sa to našťastie zmenilo.

Rád by som sa na chvíľu vrátil k poučeniam z histórie Helsinského záverečného aktu. Zahrnutie princípu neporušiteľnosti hraníc v tzv. dekalógu bolo sovietskou propagandou prezentované ako veľký diplomatický úspech. Ale pamätajme, že to bolo počas studenej vojny; v čase, keď ani jedna strana nebola ochotná uchýliť sa k ozbrojenej agresii, a nao-pak existovali perspektívy *détente*.

Dnes žijeme v inom svete. V svete, v ktorom bola štátna hranica v našom susedstve porušená silou, vedúc k najzávažnejším porušeniam ľudských práv. Hoci istá forma dialógu je dôležitá pre príchod pokoja, mali by sme byť veľmi opatrní, aj my ako hnutia za ľudské

práva, aby sme si nepletli studenú vojnu s horúcou. Tiež by sme si nemali zamieňať *détente* s ustupovaním, čo by bolo tragickou chybou, ako nás učí história 20. storočia.

Ale vráťme sa k disidentom 70. rokov. Čo z ich postoja a spôsobu konania ostáva inšpiráciou dnes? Nejde len o stratégiu. Ide o pohľad na samotné ľudské práva. Použijúc formulu Václava Havela, v tomto chápaní je „moc bezmocných“ skôr morálnou kritikou politiky než jej praktickým nástrojom. Ide o koncept ľudských práv, ktorý pokojne zrevolucionalizoval svet v 70. rokoch a ku ktorému disidentské hnutia v našej časti Európy výrazne prispeli. Narodil sa z beznádeje, z presvedčenia, že politický systém je úplne uzavretý a nereformovateľný, že v ňom nemožno nič dosiahnuť. Je to koncept ľudských práv určený pre zlé časy.

Dnes v časoch akútnej krízy môže k nám tento koncept prehovárať ešte s väčšou urgenciou. Po pokojnej revolúcii na prelome 80. a 90. rokov široko panoval pocit, že sa systém otvoril, že ho môžeme pomáhať formovať a že základné práva a slobody sa stali jedným zo základov našich znovuzrodených štátov. Ako vieme, toto obdobie je už minulosťou – aspoň nateraz. Dnes nie je jasné, ako hlboko súčasná kríza zájde a do akej miery bude myšlienka ľudských práv vytlačená z politického mainstreamu. Jeden zo súčasných verejných funkcionárov v Poľsku označil širokú koalíciu organizácií, ktoré sa sústreďujú na ochranu ľudských práv, vrátane Helsinskej nadácie, ako: „*idealistov odtrhnutých od reality.*“

Ak sa kríza skutočne prehĺbi, nevieme, do akej miery sa vrátíme ku koreňom, teda k uvedomeniu, že celá naša sila spočíva v paralelách. Možno sa zameriame na nové formy činnosti vyplývajúce z odlišných cieľov a taktík. Myslím však, že niektoré skúsenosti pamätníkov helsinského procesu v jeho „*zlatom veku*“ po páde komunizmu sú pre nás, Poliakov, stále smerodajné.

Po prvé, hoci dnes používame rôzne pracovné metódy, a to od monitorovania a výskumu, cez advokáciu a právne kroky vrátane strategických súdnych sporov, až po vzdelávanie a formovanie verejnej diskusie, stále môžeme povedať, že sme predovšetkým mimovládna organizácia dohliadajúca na dodržovanie ľudských práv. Jedným z našich zakladajúcich príbehov je tzv. madridská správa, ktorú tieňový helsinský výbor v Poľsku pašoval vo vnútri sviečky na konferenciu CSCE v Madride v roku 1983. Táto správa dokumentovala porušovanie ľudských práv v Poľsku. Poznávacou značkou tohto výboru sa stala

v roku 1982 jeho presná a profesionálna dokumentácia porušovaní. Je dôležité poznamenať, že úloha nezávislého dohľadu bola a je úzko spojená aj s apolitickosťou, a to v podobe nezávislosti od činnosti politických strán a neúčasti v straníckych mocenských bojoch – inak sú ľudské práva samy osebe politické.

V roku 1989 vstúpilo mnoho členov helsinského výboru do prvej nekomunistickej vlády, parlamentu či najvyšších justičných orgánov. Výbor sa následne rozhodol, že by z neho mali všetci títo odísť (s určitým oneskorením pri justícii) a že výbor by nemal používať zdroje financovania, ktoré sú k dispozícii štátnym orgánom. Toto pravidlo sa mierne uvoľnilo až v roku 2004, ale nie vo vzťahu k monitorovaniu porušovania ľudských práv či legislatívy. Tieto princípy, ktoré sú úplne pochopiteľné vzhľadom na vyššie uvedenú históriu, vôbec nie sú samozrejmé.

Dnes nie je núdza o názory, že teraz je čas na politické kroky v prospech ľudských práv a na vytváranie blízkych, dokonca straníckych aliancií. Tieto názory nepovažujem za nerozumné, myslím však, že existujú rôzne spôsoby, ako dosiahnuť cieľ, a tiež si myslím, že potrebujeme aj organizácie ako tá naša, ktoré si zachovávajú plnú politickú nezávislosť, aby mohli dôveryhodne plniť úlohu strážcov ľudských práv.

Musím však povedať, že naše najnovšie skúsenosti po zmene vlády v Poľsku koncom roku 2023 nenaznačujú veľký optimizmus. To, čo bolo kedysi samozrejmé a jasné už nie je: v identite strážcov ľudských práv je pozorné sledovanie tých, ktorí sú pri moci. Napríklad v súčasnej ére rastúcej politickej polarizácie boli naše prvé kritické vyhlásenia voči súčasnej vláde veľkou časťou jej voličov, ktorí veľmi hlasno obraňujú princípy právneho štátu, vnímané ako zrada ideálov.

Rýchlo sme si uvedomili, že musíme akoby začať odznova a vysvetliť, aké sú naše ideály a ako sa ich snažíme dodržiavať. Dokonca počúvam názory, že čas apolitických strážcov ľudských práv je preč. Ale ja tomu neverím. Myslím si, že v najhoršom prípade nás prúdy dejín znova posunuli do pozície, v ktorej budeme napádaní zo všetkých strán častejšie, než budeme chválení. No nie sme tu na to, aby sme boli obľúbení a chválení, a to najmä v oficiálnych naratívoch.

Som však zvedavý, ako túto životne dôležitú otázku apolitickosti vidia moje kolegyne a moji kolegovia zo sesterských helsinských výborov a či sa zhodujú, že jej vážne uchopenie je jedným zo znakov organizácií, ktoré sú hlboko zakorenené v odkaze 70. rokov. Miroslav sa toho trochu dotkol.

Ďakujem.

András K. Kádár

spolupredseda

Maďarský helsinský výbor

Úloha občianskej spoločnosti v helsinskom procese

Pri diskusii o vzťahu helsinského procesu a občianskej spoločnosti v kontexte ústupu demokracie a nárastu neliberálnych režimov je potrebné zdôrazniť tri hlavné body:

1) Ľudské práva nie sú v rozpore s bezpečnosťou, ale tvoria neoddeliteľnú súčasť každého systému, ktorý má bezpečnosť garantovať.

V preambule helsinských dohôd signatári znovu potvrdili „svoj cieľ podporovať lepšie vzťahy medzi sebou a zabezpečiť podmienky, v ktorých môžu ich ľudia žiť v skutočnom a trvalom pokoji, bez akejkoľvek hrozby či útoku na ich bezpečnosť“.

„Rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd“ bolo do helsinského dekalógu zahrnuté ako súčasť úsilia vychádzajúceho z presvedčenia, že ľudský rozmer bezpečnosti – teda existencia odolnej spoločnosti, ktorá občanom umožňuje slobodne sa angažovať vo verejných záležitostiach – je kľúčom ku globálnej bezpečnosti.

Bohužiaľ, táto zásada je čoraz viac spochybňovaná aj v etablovaných demokraciách či v krajinách, o ktorých sme dlhodobo predpokladali, že ich demokratické záväzky sú pevne zakotvené a že sa nachádzajú na „správnej ceste“.

Sme svedkami narastajúceho počtu príkladov neliberálneho ústupu, keď sa vlády snažia podkopať systém bríd a protiváh, často pod zámienkou strachu, pričom využívajú špecifickú logiku: existuje (zvyčajne externá, často neexistujúca alebo umelo zväčšená) hrozba, pred ktorou musí byť spoločnosť chránená; vláda ponúkne ochranu, ale výmenou žiada, aby sme sa vzdali časti svojich slobôd.

Dokonalým príkladom je zákaz pochodu Budapest Pride, kde sú prítomné všetky prvky tohto mechanizmu: neexistujúca hrozba v podobe tvrdenia, že LGBTIQ komunita predstavuje riziko pre deti; cudzí prvok (európska „genderová propaganda“); a nevyhnutný útok na slobody – slobodu prejavu (knihy s LGBTIQ témou predávané v ochrannom obale)

či slobodu zhromažďovania (zákaz Pride na základe tvrdenia, že obsah zobrazujúci homosexualitu môže byť dostupný osobám mladším ako 18 rokov).

Tento prístup je v úplnom rozpore s duchom helsinského procesu a helsinského dekalógu a musíme nájsť spôsob, ako tento duch obnoviť.

2) Druhý, úzko súvisiaci bod: situácia ľudských práv v akejkoľvek krajine nie je „vnútornou záležitosťou“.

Odmietanie oprávnenej kritiky porušovania ľudských práv pod zámienkou suverenity je neprijateľné – rovnako ako odmietanie implementácie rozhodnutí medzinárodných orgánov a súdov pre ľudské práva na základe konceptov typu „ústavná identita“. Signatári záverečného dokumentu (a ďalších medzinárodných zmlúv) dobrovoľne súhlasili s rešpektovaním a presadzovaním týchto práv. Keď sú vyzvaní, aby sa zodpovedali za ich porušovanie, ide jednoducho o to, aby splnili sľub, ktorý dali s cieľom garantovať mier, vzájomnú dôveru a regionálnu bezpečnosť.

3) Tretí a posledný bod: úloha občianskej spoločnosti pri implementácii helsinských princípov.

História helsinských výborov poskytuje množstvo príkladov toho, ako občianska spoločnosť začala uplatňovať princípy dohodnuté štátmi v rámci politického procesu – ako odvážni členovia Moskovskej helsinskej skupiny rozhodli „brať deklaráciu vážne“ a vyzvali sovietsku vládu, aby konala podľa svojich sľubov a rešpektovala práva občanov.

Sovietska vláda to neocenila: zakladatelia Moskovskej helsinskej skupiny boli prenasledovaní, väznení či vyhnaní. Neliberálnym vládam dneška sa takisto nepáčia NGO, ktoré ich kritizujú a vyzývajú na zodpovednosť. Metódy sú síce najmä v rámci EÚ sofistikovanejšie, ale zastráňovanie a obťažovanie kritických aktérov občianskej spoločnosti sa v EÚ vyskytuje tiež.

Z pohľadu vlád, ktoré sa snažia zbaviť kontrolných mechanizmov a nechcú byť viazané brzdami, protiváhami ani inými požiadavkami právneho štátu, má táto reakcia istú „zlovestnú logiku“:

- **Po prvé:** CSO sú pri „hovorení pravdy moci“ prekážkou nekontrolovanej moci. Mnohé navyše dokážu preniesť otázky na medzinárodnú úroveň. Podkopanie domácich brzd a protiváh preto nezničí ich schopnosť efektívne napadnúť kroky vlády.
- **Po druhé:** viaceré CSO pracujú s marginalizovanými skupinami, ktoré sú častým cieľom neliberálnych nenávisťných kampaní. Helsinský výbor napríklad viac ako 30 rokov poskytuje právnu pomoc žiadateľom o azyl. Takto je jednoduché prepojiť CSO s údajnými „hrozbami“, čo poslúži ako zámienka na elimináciu demokratických kontrol. Rovnaké vidíme pri CSO pomáhajúcich LGBTIQ ľuďom v Maďarsku.
- **Po tretie:** najjednoduchší spôsob oslabenia „nežiaducich“ CSO je ich vylúčenie zo štátneho financovania. Organizácie potom nevyhnutne hľadajú zdroje v zahraničí. V skreslených médiách je potom jednoduché vykresliť ich ako zahranične platené subjekty a spojiť to s naratívami o „zasahovaní“, „suverenite“ či „transparenčnosti“, čo vlády využívajú ako zdanlivo legitímny dôvod na obmedzenia.

Aj preto vidíme sériu zákonov o „zahraničných agentoch“ či „zahranične financovaných CSO“, ktorých cieľom je podkopať dôveryhodnosť a financovanie CSO a vyvolať odstrašujúci efekt na organizácie aj ich donorov.

Musíme však rozlišovať medzi **zahraničným zasahovaním** (sledovaním nelegitímnych cieľov tajnými prostriedkami, vrátane tajného financovania) a **vplyvom**, ktorý prirodzene vyplýva zo spolupráce demokratických krajín. Je úplne legitímne, aby EÚ alebo jej členské štáty financovali projekty podporujúce hodnoty, ku ktorým sme sa dobrovoľne zaviazali – právny štát, ľudské práva a demokraciu.

Občianska spoločnosť zohráva rozhodujúcu úlohu pri presadzovaní helsinských hodnôt a pri kontrole plnenia záväzkov, ktoré štáty prijali pred 50 rokmi v Helsinkách. Tento postoj zdieľajú aj demokratické vlády. Fínska ministerka zahraničných vecí Elina Valtonen vo svojom Záverečnom prejave na konferencii Helsinki+50 (31. júla 2025) uviedla:

„Vlády samy nemôžu vytvoriť víziu, ktorá zodpovedá očakávaniam a potrebám celej spoločnosti. Aktéri občianskej spoločnosti sú pre vlády nevyhnutní partneri v mnohých ohľadoch. Pomáhajú formovať politiky a opatrenia. Pôsobia ako motor spoločenských zmien. Vyvodzujú dôsledky voči vláde.“

Preto – ako uzavrela ona, a ako uzatváram aj ja – občianska spoločnosť sa musí aktívne zapojiť do diskusie o nových hrozbách pre bezpečnosť a o potvrdení helsinských princípov.

Ďakujem vám za pozornosť!

Sylvia Tiryaki

predsedníčka

Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku

V skutočnosti som sa dnes vo svojom prejave tejto téme vôbec nechystala venovať, ale ostatní panelisti ma k tomu tak trochu vyprovokovali – ide o financovanie. Nejde o to, že by sme nedostávali žiadne zahraničné peniaze; problém je, že ako Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku financovaní nie sme.

Jedna z prvých otázok, ktorú dostávam, býva: „Kto vás financuje?“ A ja odpoviem: „Nikto.“

Reakcia zvyčajne znie: „To nie je možné. Buď ste hlúpi, keď pracujete a nikto vás nefinancuje, alebo je na vás niečo zvláštne.“

A ja vysvetlím: „Naozaj nemáme žiadne základné financovanie. Preto nemáme prenajatú kanceláriu, jednoducho si ju nemôžeme dovoliť. Všetko robíme pro bono. Napriek tomu, ako vidíte, dokážeme zorganizovať konferenciu ako je táto, a to výlučne z projektového financovania. Skúste si predstaviť, čo by sme ako helsinské výbory v rámci aliancie V4 dokázali, keby sme mali stabilnejšie podmienky.“

Ako môžete vidieť, za účelom organizácie tejto konferencie sme oslovili súkromný sektor. Jedným z našich partnerov je cestovná kancelária Tucan. Pri inom našom projekte sme zas o podporu požiadali spoločnosť dm drogerie markt, s.r.o. Dnes som tu dokonca videla pána Blaščáka, riaditeľa duálneho vzdelávania v dm, s ktorým tento projekt koordinujeme. Tucan a dm drogerie markt, s.r.o. sú teda naši dvaja hlavní partneri zo súkromného sektora. Toľko k financovaniu.

A ešte jedna situácia sa mi občas stane, keď ľuďom poviem, že pracujem v helsinskom výbore. Ľudia často reagujú slovami: „Ach, tam som ešte nikdy nebol – musí to byť krásne mesto.“ Nuž...

Môj príspevok dnes nebude národná správa – pán Krutina to nádherne urobil za obe naše krajiny, pretože český a slovenský Helsinský výbor zdieľajú spoločnú históriu, aspoň do určitého bodu. Preto sa tým nebudem zaoberať.

Chcela by som sa venovať niečomu, čo zdieľame cez hranice – zodpovednosti chrániť samotný občiansky priestor a zabezpečiť – ako všetci [predchádzajúci panelisti] spomenuli – aby hodnoty, ktoré stoja za Helsinským procesom, neboli iba pripomínané, ale skutočne praktizované.

Keď uvažujeme o tom, odkiaľ prichádzame a kam musíme ísť, verím, že lepší sprievodca ako Miroslav Kusý neexistuje. Publikum jeho meno veľmi dobre pozná. Miroslav Kusý bol politický filozof, signatár Charty 77, disident, väzeň svedomia a jedna zo zakladajúcich osobností Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku. Musíme si uvedomiť – a to je samozrejmé – že dnes by sme tu asi bez neho ani neboli. Život profesora Kusého predstavoval unikátnu občiansku trajektóriu: od odporu po inštitúciu.

Ako už bolo spomenuté, Helsinský záverečný akt bol pripravený ako diplomatická dohoda, ale zrodilo sa z neho niečo, čo samotná diplomacia nedokázala dosiahnuť. Uznáním ľudských práv a základných slobôd ako súčasťou medzinárodného mieru a bezpečnosti signatári neúmyselne dali občanom mocný nástroj zodpovednosti. V Československu tento nástroj prevzali – ako už pán Krutina poznamenal – nie politici, ale disidenti, filozofi, spisovatelia a študenti. Miroslav Kusý bol jedným z nich.

Písal tiež: „Keď sa o ľudských právach hovorí iba abstraktne, bez kontextu, strácajú svoju naliehavosť. Práva musia byť zakotvené v žitej skúsenosti.“ Verím, že toto je jedna z hlavných výziev tohto okamihu – znovu zakotviť ľudské práva, nielen v inštitúciách, ale aj v občianskej skúsenosti.

Pán Kemp dnes povedal – takmer nás, občiansku spoločnosť, priamo vyzval, aby sa zapojila. Môžeme to urobiť; sme pripravení to urobiť. Ale potrebujeme pomoc. Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku, rovnako ako jeho české, poľské a maďarské náprotivky, vznikol z tohto ethosu. To znamená, že nie sme zástupcami štátu; sme pozorovatelia, faci-

litátori, kritici, vzdelávatelia. Pracujeme v rámci občianskej spoločnosti, a predsa sme prepojení – so širšími štruktúrami, národnými aj medzinárodnými. Dôležité je, že táto pozícia nám zároveň dáva určitú zodpovednosť.

Nie je rok 1989. Naše inštitúcie sú omnoho rozvinutejšie, sme súčasťou Európskej únie, máme ústavnú ochranu – ale bolo by naivné myslieť si, že táto trajektória je vždy smerom vpred. Občianske organizácie v našom regióne čelia rastúcim obmedzeniam – právnym, finančným, rétorickým. A hoci tlak neprejavuje vždy formou zákazov alebo cenzúry, objavuje sa inými spôsobmi, sprevádzanými hlbšou eróziou dôvery v odborné znalosti, vierou v pluralizmus a rešpektom k faktickej diskusii. V tomto zmysle je toto stretnutie zriedkavé.

Čo teda môžeme robiť ako Helsinské výbory? Nie sme masové hnutia; nie sme politické strany. Ale sme stabilné platformy. Máme históriu, sieť a jedinečnú regionálnu identitu, ktorá nás spája. Preto by som chcela navrhnúť zameranie úsilia na posilnenie spolupráce Helsinských výborov strednej Európy prostredníctvom vytvorenia toho, čo by som nazvala Občianska helsinská platforma – samozrejme, o názve môžeme diskutovať. Táto platforma by neduplicitovala to, čo už existuje; skôr by mala stavať na iných platformách a iniciatívach súvisiacich s V4.

Kde začať? Je to len návrh, len nápad. Hoci už veľa z toho robíme, na začiatku by sme sa mohli zamerať na:

- Bližšie monitorovanie – koordinovaný prístup k sledovaniu občianskeho priestoru v regióne.
- Mládež – a mládež mi je veľmi blízka. Vytváranie priestorov pre zapojenie mladých ľudí prostredníctvom návrhu programov, účasti a zastúpenia je podľa mňa nevyhnutné pre pokojný budúci vývoj. Napríklad Mládežnícke helsinské fórum by mohol byť východiskovým bodom.

V Helsinskom výbore pre ľudské práva na Slovensku sme už vytvorili platformu, ktorá je organickou súčasťou našej štruktúry, s názvom Helsinský výbor mladým. Naši mladí kolegovia nie sú dnes iba tu s nami – stretli ste sa s nimi všetkými – sú spoluzakladateľmi tohto podujatia: Pauli, Naty, Hanka, Salma, Riško, Sofi, Klára, Kaja a Miro. Ďakujem vám všetkým.

A nakoniec by sme sa mali zamerať na pamäť. Naša vlastná inštitucionálna pamäť ako Helsinský výbor si zaslúži lepšiu dokumentáciu a reflexiu. Ľudia ako Miroslav Kusý nielen konali, ale aj učili, písali, argumentovali, budovali. Verím, že sme tejto generácii dlžní úsilie urobiť ich odkaz viditeľným a použiteľným.

Občianska Helsinská platforma nepotrebuje budovu – aspoň na začiatku. Nepotrebujeme logo. Potrebuje záväzok, koordináciu a jasný zmysel pre účel.

Na záver osobná poznámka: naučila som sa jednu vec – keď práva začínajú slabnúť, často sa to nedeje s veľkým treskom. Dej je tichý, posun je taký jemný, že si ho uvedomíte, až keď sa dotkne vás osobne – a potom to bolí tak, ako si viete predstaviť. V týchto chvíľach nestačí len brániť, argumentovať, kričať alebo sťažovať sa – vtedy už je neskoro.

Takže toto je dnes pozvanie – nielen chrániť odkaz pre jeho vlastnú hodnotu, ale využiť ho na vytvorenie niečoho spoločne, niečoho schopného reagovať na moment, v ktorom sa nachádzame.

Rada by som uzavrela slovami vášho otca, Dagmar: „*Demokracia nie je stav pohodlia, ale pole boja.*“ Profesor Kusý to vedel. Pamäť bez činu riskuje, že sa stane rituálom; práva bez ochrany sa rozpúšťajú do sloganov; a inštitúcie, ak sa neobnovujú, sa stávajú krehkými.

Ďakujem.

Kapitola 3

ĽUDSKÉ PRÁVA V HELSINSKOM PROCESSE

Róbert Dobrovodský

verejný ochranca práv

Kancelária verejného ochrancu práv

Ďakujem veľmi pekne. Dovoľte mi ešte raz poďakovať pani Tiryaki za to, že sme ja a Kancelária verejného ochrancu práv mohli byť partnermi tohto cenného podujatia.

Pre mňa je mimoriadne cenné tu byť s vami, ale nielen pre mňa osobne, ale že ste umožnili aj pánom kolegom a pani kolegyniam z Kancelárie verejného ochrancu práv tu byť tu s vami, lebo autenticky sme si dnes vypočuli, aký odkaz chránime.

Naša kancelária sa veľmi intenzívne usiluje byť silným prvkom v systéme brzd a protiváh – v tom, na čo upozorňovali už Montesquieu a John Locke: že pri zverovaní moci musíme byť opatrní, moc rozdeľovať a kontrolovať, pretože je v ľudskej povahe zneužiť ju už na druhý deň po jej získaní.

Ako verejný ochranca práv si čoraz viac uvedomujem prezieravosť slovenského ústavodarcu z 90. rokov a následne aj z roku 2000, keď bol inštitút ombudsmana zakotvený do ústavného systému a vybavený silnými vyvažujúcimi kompetenciami. Ukazuje sa, že to bola múdra voľba. Ak totiž exekutíva začne nakláňať moc na svoju stranu a zákonodarná moc pod jej vplyvom obmedzovať ľudské práva, práve ombudsmanská metóda práce sa v praxi veľmi osvedčila. Po dva a pol roku, teda presne v polovici svojho funkčného obdobia, môžem povedať, že je potrebné parlament včas upozorniť vždy, keď vidím, že jedna z mocí sa začína vychýľovať zo svojho ústavného rámca.

Mimoriadne je pre mňa a pre môj úrad dôležité, že mám v kompetencii podávať zákony a nechávať ich kontrolovať ústavným súdom. Dokonca, keď sa stretnem s kolegami zo západnej Európy, tak mi veľmi závidia túto kompetenciu. Aj oni na západe, nielen na Balkáne, ale aj na Kaukaze, kde sme nedávno boli na návšteve, chvália toto prozreteľné rozhodnutie ústavodarcu vyzbrojiť inštitút ombudsmana takouto silnou kompetenciou, takže by som dnes o nej stručne povedal v tomto príspevku.

Ochrana práv detí a vojnových zajatcov

Helsinský proces – dnes tu boli citované odkazy pre prebiehajúce ozbrojené konflikty, vrátane Ruskej agresie na území Ukrajiny – aj to sa dotýka nášho úradu. Môžete sa pýtať: ako, keď verejný ochranca práv je ústavný činiteľ, ktorý pôsobí na zvrchovanom území Slovenskej republiky?

Jeden z odkazov helsinského procesu bol princíp humanity a ochrany obetí prípadných vojnových konfliktov. Mne asi pred rokom pristála na stole žiadosť od ukrajinskej matky, ktorej syn sa dostal do ruského vojnového zajatia. Za normálnych okolností, keby som to tak rýdzo formalisticky zobral, tak poviem, že tento prípad je na odloženie, pretože to je exteritoriálna pôsobnosť a tu nemám, čo robiť. Ale viete, ešte okrem tej formálnej koncepcie ombudsmana a okrem vymedzenia kompetencií je tu Helsinský záverečný akt, ktorý odkazuje členským krajinám alebo zúčastneným krajinám, aby zastávali humanitu. A ľudský život je hodný ochrany, kdekoľvek sú jeho práva porušované alebo napádané. A okrem toho je tu ešte aj to starozákonné, biblické, že ak ste sa pokúsili zachrániť a zachránili ste jeden, jediný život, už ste spasili celý svet. Tak som povedal: nie, nie, kolegovia, pozrime sa na ten prípad a poďme zistiť, čo sa dá spraviť.

Vidím, že azerbajdžanský veľvyslanec už nie je prítomný. Chcem však touto cestou poďakovať Azerbajdžanu a osobitne komisárke pre ľudské práva Azerbajdžanskej republiky, pani Sabine Aliyevovej, mojej partnerskej ombudsmanke v Azerbajdžane. Počas summitu ombudsmanov v Baku mi umožnila stretnúť sa s tureckým ombudsmanom, kolegom, ktorý mi výrazne pomohol pri riešení tohto prípadu. Ukrajinská mamička vo svojom liste napísala: „*Pán ombudsman Dobrovodský, skúste ísť cestou tureckého kolegu.*“ Tureckému ombudsmanovi sa totiž podarilo dostať k jednému stolu zástupcov Ruskej federácie a Ukrajiny, čo následne viedlo k výmene vojenských zajatcov. Podarilo sa tiež dosiahnuť aspoň návrat či nadviazanie kontaktov medzi ukrajinskými rodičmi a deťmi, ktoré boli premiestnené na územie Ruskej federácie.

Vďaka týmto rokovaniam v Baku sa nám podarilo – a po polročnej príprave to už môžem povedať – dosiahnuť uznanie nášho úradu. Keďže náš úrad je apolitický a zámerne ukot-

vený v ústave, nespadáme ani pod zákonodarnú, ani pod výkonnú moc; sme moc *sui generis*. Ruská federácia aj Ukrajina oficiálne uznali náš úrad ako sprostredkovateľa, ktorý má byť hlasom medzi oboma stranami. Momentálne pracujeme na tom, aby sa uskutočnili technické rozhovory – sme k nim veľmi blízko. Už som rokoval s profesorkou Moskalkovou, ombudsmankou Ruskej federácie, ako aj s Dmytrom Lubincom, ombudsmanom Ukrajiny, a zároveň komunikujeme aj s prezidentskou kanceláriou prezidenta Zelenského, odkiaľ som dostal aj oficiálne, takpovediac poverovacie listiny.

Momentálne sme vo fáze, keď máme zoznam štyridsiaticich siedmich detí. Disponujeme ich fotografiami, údajmi a vieme, kde sa nachádzajú. Teraz pristúpime k predloženiu týchto osobných údajov Ruskej federácii. Ak Ruská federácia uzná, že tieto deti môžu byť vrátené ich ukrajinským biologickým rodičom, existujú dve možné cesty. Prvou je odovzdanie na území Ruskej federácie – za predpokladu, že rodičia budú mať zaručený vstup a imunitu, aby pre nich návšteva nemala žiadne následky. Druhou možnosťou je odovzdanie na našom území; v tomto mám prísľub podpory zo strany Ministerstva zahraničných vecí, hoci samotné MZV sa do procesu nemieša a ponecháva ho výlučne v mojej kompetencii. Toto je teda jedna významná kapitola našej práce – ochrana práv detí a vojnových zajatcov.

Občianske práva a slobody

Helsinský odkaz nám zanechal aj občianske práva a slobody. V ostatnom období som však zaznamenal viacero pokusov – a aj dokonané legislatívne kroky Národnej rady – ktoré obmedzujú práva nadväzujúce na výdobytky roku 1989, o ktorých hovorila aj pani Orgovánová. Ide o zákony, ktoré boli v 90. rokoch prijaté ako prvé.

Prvým je zákon o zhromažďovaní a zákon o združovaní – teda to, čo naši rodičia v roku 1989 vybojovali. Tieto zákony neprešli žiadnymi dogmatickými novelami; keď si pozriete Zbierku zákonov od roku 1990, tieto normy sa prakticky nemenili až do roku 2022. Aj preto som sa rozhodol, spolu s kolegami, zaradiť do výročnej správy verejného ochrancu práv osobitnú kapitolu, ktorú sme nazvali „práva občianskej spoločnosti“, keďže vidíme, že ich exekutíva či zákonodarca často zasahujú a usilujú sa ich obmedzovať či okliešťovať.

Aj na Západe nastáva trend, na ktorý ma upozorňujú kolegovia ombudsmeni a ombudsmanky – trend sekuritizácie ľudských práv. Ak sa niekde odohrá atentát alebo útok na ústavného činiteľa, exekutíva, a je to logické, vloží „nohu do pomyselných ľudskoprávných dverí“, ktoré sa potom už nedajú zatvoriť. Tak napríklad po pokuse o atentát na pána premiéra Fica doputoval do parlamentu v priebehu niekoľkých dní tzv. Lex atentát. Ako verejný ochranca práv samozrejme rešpektujem zvrchovanú právomoc Národnej rady prijímať zákony, no snažím sa včas upozorňovať a hovoriť: pozor, tu idete na hranu ústavy; tento zákon by mohol porušiť alebo znížiť úroveň ochrany ľudských práv.

V tomto prípade sa nám – vďaka rýchlej analýze kolegýň a kolegov – podarilo veľmi rýchlo nadviazať dialóg s vládou. Keďže premiér bol v tom čase v nemocnici, jeho kompetencie prevzal prvý vicepremiér pán Kaliňák. V priebehu niekoľkých hodín sa nám podarilo s vládou i v parlamente vyjednať pozmeňovací návrh, ktorý vypustil všetky vágne pojmy, na základe ktorých by exekutíva či polícia mohli rozpustiť zhromaždenie. Ako spomínal aj maďarský kolega pán Kádár, predseda Maďarského helsinského výboru, v Maďarsku vláda do zákona vložila podobné vágne pojmy, na základe ktorých môže exekutíva rozpustiť verejné zhromaždenie. Podľa môjho názoru je veľmi nešťastné, že maďarský zákonodarca umožnil rozpustiť zhromaždenie „*v mene verejnej morálky*“ alebo „*ochrany mravnosti detí*“. My sme sa, chvalabohu, touto cestou nevybrali a Lex atentát nakoniec nevyšiel v Zbierke zákonov v pôvodne zamýšľanej podobe.

Infozákon

Právo na informácie, jedno z najvýznamnejších politických práv, je na Slovensku mimoriadne silné. Slovenská republika má jeden z najpokrokovejších infozákonov na svete. Žiadna krajina nesprístupňuje informácie v lehote ôsmich pracovných dní a v takom rozsahu. Žiadna krajina nemá tak nastavené „*open governance*“ a „*open data*“ ako Slovensko od roku 2010, keď sa zaviedlo povinné zverejňovanie zmlúv.

Žiaľ, prijatá novela z dielne jednej koalície strany zaviedla nové vágne pojmy, ktoré občanom sťažujú prístup k informáciám. Ako ústavný činiteľ som sa preto snažil koordinovať postup, a oceňujem prístup pána prezidenta, s ktorým som komunikoval a ktorý využil právo veta. Hoci bolo následne prelomené, okamžite sme spolu s kolegami pripravili

návrh na Ústavný súd a požiadali sme ho o odklad účinnosti zákona. Nečakali sme však od neho veľa, pretože Ústavný súd len zriedka pristupuje k tak ráznej intervencii voči zákonodarnej moci. Na naše veľké prekvapenie sme však Ústavný súd presvedčili. Momentálne sme v štádiu, keď meritórne ešte nerozhodol, ale účinnosť zákona odložil. V jeho rozhodnutí sa dokonca uvádza, citujem: „škodlivý zákon“. Tu sme teda dosiahli dôležitý úspech.

Pokiaľ ide o združovacie právo, ktorému sa ešte budem venovať, ide o úplne zásadné právo prijaté krátko po roku 1989. Tieto zákony umožnili ľuďom nebáť sa združovať, zhromažďovať, verejne vystupovať, prípadne zostať v anonymite v rámci právnickej osoby. Jednotlivec sa totiž často bojí kritizovať svojho starostu či ministra zo strachu pred následkami. Československo prijatím týchto zákonov povedalo občanom: združujte sa, nebojte sa, hovorte hlasom právnickej osoby.

Žiaľ, túto dogmu – tento konštrukt – narušil zákon, ktorý sa pôvodne nazýval **Lex cudzí agent**. Tento zákon prijalo aj Maďarsko. Maďarsko však tento zákon pred Súdny dvorom EÚ neustálo, hoci jeho verzia bola relatívne menej prísna, než akú máme my. Preto som sa rozhodol – keďže ide o jedno z podstatných sociálnych, kultúrnych a politických práv – napadnúť tento zákon na Ústavnom súde. Urobili sme tak 11. augusta po veľmi dôkladnej analýze a vyjednávaniach. Reakcia zo strany Úradu vlády bola negatívna; ja aj môj úrad sme boli obvinení, že sa stavíme na stranu opozície. To je však úplne v poriadku.

Trochu ma však zarazilo, že na webovom sídle ústredného orgánu štátnej správy, ktoré obsluhujú – predpokladám – štátni zamestnanci viazaní zásadou politickej neutrality, zverejnili odkaz adresovaný ústavnému činiteľovi. Na stránke politickej strany by som si to vedel predstaviť, ale nie na webovom sídle orgánu štátnej správy. Ale nevadí – každý ombudsman, ktorý robí svoju prácu dobre, musí byť v primeranom pnutí s exekutívou. Ak by v žiadnom pnutí nebol, možno by podliehal pokušeniu byť znovu zvolený alebo by sa nechcel dostať do konfliktu s vládnucou stranou či parlamentom.

Veľmi stručne poviem, čo tomu zákonu vyčítame; podrobne sme to predstavili na tlačovej konferencii. **Lex agent** bol pôvodne predložený v ešte horšej podobe – bol invazívnejší, pokiaľ ide o zásahy do ľudských práv. Podarilo sa nám však s predkladateľmi vyjednať vypustenie najkritickejších ustanovení. Hneď do dvoch týždňov sme sa stretli s pánom

Adamom Lučanským, jedným zo signatárov, a dosiahli sme zmiernenie najproblémovnejších bodov. Stále však zostali tri, na ktoré sme parlament upozorňovali pred druhým aj tretím čítaním.

Žiaľ, medzi druhým a tretím čítaním sa v priebehu niekoľkých hodín objavili prílepky, ktoré zákon výrazne sprísnil a ešte viac zvýšili pochybnosti o jeho ústavnosti. Preto sme sa obrátili na Ústavný súd. Tak ako Helsinské výbory v jednotlivých krajinách spolupracujú, aj my, ombudsmeni, intenzívne kooperujeme a vymieňame si skúsenosti. Navštívili sme gruzínskeho kolegu na Kaukaze – aj Gruzínsko má podobný zákon – a získali sme know-how o tom, ako ho napadol. Podobne mi berlínsky kolega pred diskusiou odporučil sledovať zásahy polície proti zhromaždeniam, keďže v Berlíne je veľké napätie medzi pro-palestínskymi a pro-izraelskými protestami a vzniká veľa incidentov neprimeraného policajného zásahu. Myslel som si, že na Slovensku nebudem musieť dohliadať na policajné zásahy, ale keď boli ohlásené veľké protivládne protesty v januári, rozhodli sme sa sledovať ozbrojenú moc – lebo najviac zasiahnuť do ľudských práv môže ten, komu sme dali zbraň.

Už rímsky básnik Juvenal sa 75 rokov po Kristovi pýtal: *Kto bude strážiť strážcov?* Je to aktuálne aj dnes.

Strážme strážcov. Strážme tých, ktorí majú monopol na násilie. My, občania, keďže sme odzbrojení, legálne zbraň držať nemôžeme – len na účely poľovníctva či športu. Zbrane má len uniformovaná zložka. Preto som osobitne citlivý na policajné excesy. Hovoriam: „Pán ombudsman, preháňate to, analyzujete každý zásah do poslednej skrutky a kritizujete Policajný zbor.“ Dnes je to výchovná facka, ktorú policajt dal človeku bez domova v Gabčíkove. O týždeň to môže skončiť tragédiou, ako v Košiciach, kde bol človek bez domova ubitý na smrť mimo policajnej cely.

Napadli sme teda zákon o zhromažďovaní aj zákon o inšpekcii. Veľmi to rezonovalo aj v medzinárodnom prostredí. Benátska komisia tu nedávno bola na konzultáciách a očakávame jej závery.

Čo zákonu vyčítame – veľmi stručne (podrobne v podaní na Ústavný súd):

1. Ochrana súkromia a anonymity. Zákon je špicľovací. Umožňuje sledovať darcov mimovládnych organizácií. Tie často supľujú štát, a teraz budú musieť zverejňovať identitu darcov. Pýtam sa – aký je dôvod, aby štát poznal mená vašich darcov, keď ste sami povedali, že ich máte málo?

2. Porušenie práva EÚ. Vidíme zásah do slobody pohybu kapitálu – presne to isté Súdny dvor vytkol Maďarsku.

3. Skutočnosť, že zo všetkých malých spolkov sa v priebehu pár hodín stali povinné osoby podľa Infozákona. Infozákon bol pripravený na kontrolu orgánov verejnej moci, nie na možnú šikanu mimovládok.

Tol'ko stručne k podaniu. Kto by mal záujem, môžeme o tom diskutovať aj bilaterálne. Chcem vás uistiť, dámy a páni, že Úrad verejného ochrancu práv je v strehu; snažíme sa reagovať na každý milimetrový pokles ľudskoprávneho štandardu a takto si aj uctiť 50. výročie prijatia Helsinského záverečného aktu. Ďakujem.

Klára Orgovánová

riaditeľka

Rómsky inštitút

Pri zamyslení sa nad svojím príspevkom, som natrafila na výstižný ľudový žart zo série žartov z rádia Jerevan: študent zatelefonoje s otázkou, či vie rádio predpovedať budúcnosť. Áno, dokážeme povedať, aká bude budúcnosť, znela odpoveď. Iba s tou minulosťou máme problém. Tá sa neustále mení.

Od roku 1990, keď som prestala vykonávať svoju profesiu a zapojila sa do občianskych aktivít na Slovensku, uplynulo 35 rokov. Nie je to tak veľa, ale je to dosť na to, aby sme éru budovania demokracie na Slovensku vnímali v širších súvislostiach, a aby sme zistili, kde sme urobili chyby. Stručne sa možno hodí povedať – demokraciu už máme len ešte tej spravodlivosti potrebujeme trošku viac. Odvaha totiž nestačí a neprináša so sebou zákonite aj kvalitu. Pre budovanie lepšej budúcnosti si preto potrebujeme zjednotiť našu „európsku pamäť“, a to cestou lepšieho vzdelania a nie snahou prekrúcať minulosť.

Doceňujem preto, že Helsinský výbor pre ľudské práva na Slovensku zorganizoval toto podujatie a že všetkým pripomína tak dôležitý akt medzinárodnej politiky, pretože práve procesy, ako Helsinský bezpečnostný pakt, nás majú priviesť k premýšľaniu. Je potrebné si pripomínať dopad a význam Helsinského záverečného aktu, pretože bol podpísaný 30 rokov po ukončení 2. svetovej vojny, v čase studenej vojny, keď obrovské politicko-vojenské bloky hľadali cestu mierového riešenia sporných otázok – cestou vzájomnej zhody a dodržiavania spoločne uznávaných princípov. Prihlásilo sa k nemu 35 krajín, ktoré okrem iného uznali – že trvalý mier a bezpečnosť je možné dosiahnuť len prostredníctvom ochrany ľudských práv a základných slobôd.

Žijeme vo svete umelej inteligencie, ale aj cielených dezinformácií, mylnej interpretácie faktov alebo až úmyselného skresľovania udalostí. Deje sa tak v záujme manipulácie či zneužívania verejnej mienky aj pre politické ciele, ekonomický zisk či dokonca tajné služby.

O sile propagandy na udalosti dejín je treba vedieť čo najviac pravdy, pretože nám to pomôže rýchlejšie sa zorientovať v návale informácií. Čítať napríklad o tom, ako sa v čase

svetovej vojny dokázali natáčať fiktívne dokumentárne filmy o úspechoch nacistickej armády sa mi zdalo veľmi vzdialené. Oveľa reálnejšie bolo zhodnotiť interpretácie učiteľov v čase môjho štúdia na gymnáziu, keď sme sa dozvedali, že v Československu bola kontrarevolúcia a zásah spriatelovaných armád bol nevyhnutný. Aj keď som bola mladá, dokázala som vďaka rodičom a emigrácii väčšiny mojej rodiny po roku 1968 hlavne do Kanady a USA, zatriediť tieto udalosti a byť ľahostajná voči tomuto druhu propagandy a manipulácie.

Práve pre bývalé Československo mali Helsinky veľký význam aj z hľadiska kreovania domácej opozície, pre poskytnutie možnosti občanom Československa postaviť sa proti vtedajšiemu režimu. Na koncepte Charty 77 a hnutia ako „Podzemné cirkvi“ vznikali otvorené spoločenstvá ľudí, ktorí sa zasadzovali za dodržiavanie princípov Helsinského dohovoru a dodržiavania ľudských práv. Jeden z dokumentov Charty 77 ako prvý upozornil na diskrimináciu a stigmatizáciu Rómov. Výsledkom aktivít Rómov, ktorí podpísali Chartu, bol v r. 1968 aj vznik Zväzu Cigánov a Rómov, ktorý fungoval len do roku 1973, v ktorom bol zrušený.

Po páde komunizmu v roku 1989 nebolo pre každého jednoduché prijať, že to, čo bolo kedysi dlhé roky oficiálnou pravdou, bolo vlastne úplne zdiskreditované a spravidla označované za nepravdu. Príklady nebezpečnej propagandy z dneška určite sami poznáte a ak ešte nie všetci vidíme, tak aspoň mnohí cítime, jej deštruktívny charakter. Je iluzórne si myslieť, že minulosť sa dá dodatočne meniť. Má sa prijímať v jej rozporuplnosti aj konfliktnosti.

Pred pár dňami sme si na Slovensku pripomínali výročie SNP, významného historického počínu Slovákov v čase 2. svetovej vojny. Pri sledovaní osláv som si jednak uvedomila, ako rýchle beží čas, pretože ešte som nezabudla slová z osláv pred rokom pri 80 výročí a jednak som s hrôzou počúvala, ako všetky naše politické špičky hovorili o tom, že fašizmus a nacizmus sa nestratili, sú stále medzi nami, ale my pri všetkých našich bojoch s tými, ktorí majú iný názor, máme byť vždy suverénni, veľkolepí a slovenskí. Nevieť posúdiť, či dostatočne časté opakovanie takýchto hesiel dokáže ovplyvniť názor mladej generácie cestujúcej po svete, ale som presvedčená, že väčšina ľudí, ktorá aspoň priemerne pozná históriu, vidí v čom spočíva nebezpečenstvo takýchto pokrikov. Skôr si myslím si, že našou spoločnou povinnosťou je a zostáva občianska statočnosť, pravda, česť, zodpovednosť a súcit.

Tieto slová boli pre mňa vždy tou najlepšou oporou počas viac ako 35 ročnej práci v oblasti práv menšín a hlavne postavenia Rómov. Nikdy som nebola zástankyňou jednostranného pohľadu. Vždy som sa snažila, zvlášť v oblasti pragmatickej regionálnej politiky, vidieť podiel oboch strán na obrovskom probléme, ktorý na Slovensku máme. Pri poznaní všetkých súvislostí je treba jednoznačne povedať, že história diskriminácie a prenasledovania vytlačila Rómov na okraj spoločnosti, čím sa stali jednou z najzraniteľnejších a najviac znevýhodnených menšín v Európe. Mnohí z nich naďalej čelia rozšírenému rasizmu a diskriminácii, majú obmedzený prístup k základným právam a službám a nie sú primerane zastúpení vo verejnom a politickom živote. Sú často terčom a predmetom populistických vyjadrení, represívnych opatrení, predsudkov a stereotypov, ktoré sa často zneužívajú na získavanie hlasov v predvolebných kampaniach niektorých politikov. Nenávisť a násilie v slovnom prejave je často predzvestou nenávisti a násilia fyzického.

Počas svojej práce v mimovládnom aj štátnom sektore sme to niekoľkokrát zažili. Ale práve vďaka medzinárodným normám a zdôrazňovaniu, že to nie sú prázdne frázy ale nástroj obrany slobody a ľudskej dôstojnosti, dokázala SR celkom úspešne zvládnuť proces začlenenia do štruktúr EU. Je však treba dodať, že tento v podstate úspešný modernizačný proces Slovenska prebehol bez inklúzie Rómov. Slovenské elity totiž v tom čase neuvažovali o Rómoch ako o súčasť politickej spoločnosti. Jedným z dôvodov bolo aj to, že transformácia mala okrem ekonomickej, politickej a sociálnej dimenzie aj dimenziu národnú a jej ideologický a politický rámec neobsahoval plnohodnotnú integráciu menšín.

V období vstupu Slovenska do EÚ som bola v pozícii vládnej splnomocnenkyne pre Rómov a podstatné bolo predovšetkým to, že riešenie rómskej problematiky patrilo medzi politické kritériá vstupu. Museli sme vykonať veľa závažných a náročných krokov. Zúčastňovala som sa mnohých negociačných stretnutí, kde vyjadrenia slovenských zástupcov o tom, že „takto predsa nemôžeme vstúpiť do únie“ som komentovala bonmotom – ale už len podťe, my tu na vás už čakáme. Zdalo sa mi to vtipné, pretože Rómovia žijú v celej Európe.

Vďaka prístupovému procesu sa nastavili všetky zásadné vládne politiky, vytvoril sa systém finančnej podpory zo zdrojov EÚ a SR a v rámci medzinárodných dohovorov sa pristúpilo k spolupráci, ktorá nám pomáhala zdieľať osvedčené metódy a vyvarovať sa slepým uličkám.

V súčasnosti sú Rómovia agendou mnohým medzinárodných inštitúcií. Dnes je OBSE organizáciou, ktorá je vlastne pokračovaním Helsinského procesu. OSCE bola založená ako bezpečnostná organizácia, ale so širokým poňatím bezpečnosti, ktoré presahuje tradičnú vojenskú bezpečnosť, odzbrojenie a otázky hraníc. Konceptia bezpečnosti OSCE sa rovnako zaoberá otázkami ľudských práv a demokracie. Všetky členské štáty OBSE sa zaviazali dodržiavať komplexný katalóg noriem v oblasti ľudských práv a demokracie. Tieto normy tvoria základ toho, čo OBSE nazýva „ľudským rozmerom“ bezpečnosti.

Úrad pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (ODIHR) poskytuje podporu, pomoc a odborné znalosti členským štátom a občianskej spoločnosti a významne pôsobí v oblasti začleňovania Rómov.

„Každý národ si musí najprv niečo pamätať, kým na to môže začať zabúdať“.

Myslím si, že dnes, v čase nárastu krízy dôvery v spoločnosti, a to aj na medzinárodnej úrovni, je dôležité pripomína, že dialóg, právne záväzky a občianska spoločnosť môžu spoločne ovplyvňovať beh dejín.

Naše životy sú v posledných rokoch poznačené reálnymi vojnovými konfliktmi a z bezprostrednej blízkosti sledujeme chladnokrvné využívanie klamstiev a úskokov v čase, keď umierajú ľudia, ničia sa budovy, obydlia ľudí a príroda. Musím priznať, že mňa sa to mimoriadne dotýka a denne si kladiem otázku, ako je to možné. Tragické situácie vyvolávajú v ľuďoch obavy o vlastnú bezpečnosť. Mnohí podliehame pocitu ohrozenia pretože je ohrozená naša istota, že princípy humanity a dodržiavanie práva budú znamenať viac ako snaha mocností o nadvládu a samolúbosť ich vodcov.

Dušan Rozbora

diplomat

Diplomatická akadémia Karola Rybárika

Univerzita Komenského v Bratislave

Excelencie, vážené dámy, vážení páni,

dovoľte mi poďakovať sa pani Sylvii Tiryaqi a ďalším organizátorom za pozvanie. Srdečne Vás pozdravujem pri významnej príležitosti pripomenutia si 50. výročia Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe a prijatia jej Záverečného aktu. Táto historická udalosť vyvrcholila v Helsinkách 1. augusta 1975, keď hlavy štátov a vlád alebo ďalší čelní predstavitelia 33 európskych štátov, USA a Kanady slávnostne Záverečný akt podpísali. Tomu predchádzala 1. fáza od novembra 1972, keď sa v bývalej olympijskej dedine a študentskom centre Dipoli pri Helsinkách zišli experti zúčastnených krajín. Za tým účelom som bol vyslaný na čs. veľvyslanectvo, aby som ako zástupca veľvyslanca pôsobil v úlohe koordinátora expertnej česko-slovenskej delegácie a s manželkou bol ubytovaný aj s delegáciou v jednej z dvoch vil na ostrove Kuusisaari. Rokovania určili rámec pokračovania procesu a boli zavŕšené stretnutím ministrov zahraničných vecí zúčastnených krajín v júni 1973. Tí sa dohodli na pokračovaní procesu 2. fázou v Ženeve. Vtedajší minister zahraničných vecí Bohuslav Chňoupek vyjadril spokojnosť so závermi rokovaní, pôsobením našich expertov a mne zablahoželal aj k narodeniu prvého syna Roberta v Helsinkách.

Úlohou rokovaní 2. fázy bolo dohodnúť a pripraviť záverečný dokument na podpis hlavami štátov, vlád alebo iných významných predstaviteľov v rámci 3. fázy KBSE opäť v Helsinkách, bez účasti Albánska. Za vedúceho našej delegácie bol vymenovaný čs. veľvyslanec z Helsínk, a tak mne pripadla úloha jeho zastupovania vo Fínsku. Dvojročné rokovania priniesli pozitívny výsledok vo forme Záverečného aktu, ktorý bol pripravený na podpis počas vrcholného fóra – 3. fázy KBSE v dňoch 30. júla – 1. augusta 1975 opäť v Helsinkách. Takmer 20-člennú čs. delegáciu viedol vtedajší prezident republiky Gustáv Husák a mne ako najmladšiemu členovi delegácie a pôsobiacemu dlhodobo v Helsinkách pripadla úloha organizačného a protokolárneho zabezpečenia našej účasti. Dovoľte mi teda zdieľať s Vami niektoré momenty a osobné poznatky. Pri technickom zabezpečení dopravy pred priletom delegácie sme dohodli s firmou značky Saab zapožičanie 10 automobilov, z ktorých jeden zlyhal kvôli deravej nádrži pri tankovaní, ale prisľúbili sme, že to nebudeme

publikovať, aby sme nepoškodili dobrému menu známej značky. Ubytovanie pre delegáciu a sprievod sme vybavili prenajatím celého poschodia hotela Marski vrátane technických a bezpečnostných otázok. Za našu delegáciu som sa zúčastňoval víťania ďalších delegácií na helsinskom letisku a spomínam si, ako pri znení fanfár na ceremoniále, prezident USA Gerald Ford nezvládol dolné schodíky pri zostupovaní z lietadla a ocitol sa na letiskovej ploche v neželanej polohe, našťastie bez fyzických následkov. Len pri zrakoch zdesených vítajúcich predstaviteľov. Chcem poznamenať, že som jediný ešte žijúci člen delegácie spomedzi zúčastnených Slovákov, ktorí sa dnešného dňa nedožili – Gustáv Husák, Bohuslav Chňoupek, ani ďalší, ako Mikuláš Beňo, Roman Nárožný, Emil Keblúšek alebo Milan Kadnár. O českých kolegoch nemám informácie.

Atmosféra vo skvostnom paláci Finlandia-talo, vybudovanom podľa projektu svetového architekta Alvara Aalto, bola korektná, zúčastnení lídri sa k sebe správali rôzne: niektorí priateľsky, iní odmerane alebo neutrálne, ale v podstate diplomaticky, či už to bolo v priebehu samotných vystúpení, prestávok, spoločenských podujatí alebo separátnych bilaterálnych stretnutí medzi prejavmi. Pozornosť upútalo separé rokovanie Ford – Brežnev. Spomínam si však na jednu situáciu, keď sa naša delegácia nezúčastnila prejavu švédkeho premiéra Olofa Palmeho, ktorého naši predstavitelia ignorovali kvôli tomu, že sa ako mládežnícky funkcionár pri návšteve Prahy oženil a po návrate do Švédska ihneď rozviedol, čo bolo považované za provokatívny akt „legálneho únosu čs. občianky“.

Prejavy predniesli vedúci delegácií všetkých zúčastnených krajín, keďže súhlasili s textom Záverečného aktu. Predsedajúci prvému zasadnutiu – tajomník pre zahraničné veci, kardinál Mons. Agostino Casaroli reprezentujúci Svätú stolicu a zastupujúci pápeža Pavla VI., vyzval v úvode zúčastnených na minútu ticha za účelom premýšľania a úvah. Úlohu iniciátora a hostiteľa KBSE excelentne plnil fínsky prezident Urho Kaleva Kekkonen dlhodobo sa usilujúci o priznanie Fínsku štatútu neutrálnej krajiny. Zaujímavé bolo jeho úvodné vystúpenie, keď označil KBSE za bezprecedentné fórum a v záverečnom prejave podčiarkol, že Fínsko zabezpečuje pre svojich občanov na kolektívnom i individuálnom základe styky s vonkajším svetom a možnosti nimi želaným získavaním informácií o podmienkach života za hranicami. Ocenenie procesu zaznelo aj vo vystúpení GT OSN Kurta Waldheima ako čestného host'a, ktorý účasť považoval za veľké privilegium. KBSE považoval za dôležitý krok v rámci Charty OSN, za stimul pre ostatný svet a ľudstvo vôbec, čo malo byť dôležité pre OSN pred blížiacim sa VZ. Pozornosť si zasluhujú slová prezidenta USA Geralda

Forda, keď Záverečný akt KBSE označil za kompromis, ale „dohodnuté princípy“ sú podľa neho o niečom inom. Tie potvrdzujú základné ľudské práva: slobodu myslenia, občianske a politické práva, práva menšín. Okrem iného ocenil dohodu s Leonidom Brežnevom o znížení počtu strategických zbraní. Ustanoveniam 3. koša Záverečného aktu KBSE sa venovali takmer všetci predstavitelia západných krajín. Napríklad predseda nórskej vlády Trygve Bratteli hovoril o dôležitom význame dodržiavania elementárnych ľudských práv a základných slobôd vrátane slobody myslenia, svedomia, vierovyznania a politického presvedčenia. Čs. prezident sa v prejave sústredil na problémy znižovania napätia a bezpečnosti, ale tak ako ostatní rečníci z vtedajších socialistických krajín sa vyhýbal pasážam o ľudských právach, pričom vo všeobecnosti hovoril o našej podpore výmeny kultúrnych hodnôt, rozširovaniu osobných kontaktov podporujúcich vecnú, všestranne užitočnú a výhodnú spoluprácu zúčastnených krajín a vzájomné poznanie.

Právo veta a tým zrútenie celého niekoľko rokov trvajúceho úsilia mala každá krajina. Pre malé krajiny ako Malta, San Maríno, Lichtenštajnsko, Vatikán, Luxembursko či Monaco to bola veľká pocta – disponovať rovnakým právom ako zúčastnené veľmoci. Chcem ešte podčiarknuť skutočnosť, že pred KBSE sa niektoré krajiny snažili navzájom urovnať bilaterálne vzťahy, aby vytvorili predpoklad pre všeobecnú dohodu. Takto aj Československo a Nemecká spolková republika uzavreli medzištátnu dohodu napriek tomu, že NSR nesúhlasila s nulitou Mníchovskej dohody. Samozrejme, našli sa aj kritici, ktorí toto považovali za prekážku vytvorenia predpokladov pre úspech helsinského procesu a za úspech revanšistov, ale čs. predstaviteľom išlo o podmienky pre uskutočnenie KBSE. Pre vytvorenie politických predpokladov KBSE sa uskutočnilo medzi 2. a 3. fázou KBSE aj niekoľko multilaterálnych stretnutí. Najvýznamnejšou bola „Diplomatická konferencia o ochrane prostredia v oblasti Baltického mora“ v marci 1974 v Helsinkách za účasti delegácií siedmich krajín a pozorovateľskej pozície Československa, Nórska a deviatich medzinárodných organizácií. Z poverenia vtedajšieho ministra ZV Chňouška som na konferencii zastupoval Československo.

V čase, kedy v Ženeve od leta 1973 do júla 1975 naplno prebiehala II. etapa rokovaní 33 európskych krajín, USA a Kanady pripravujúca Záverečný akt KBSE, došlo v lete 1974 k intervencii tureckej armády na sever Cypru. Účastníkmi historického rokovania KBSE boli aj delegácie garančných veľmocí – Veľkej Británie, Grécka, Turecka – a aj Cypru, ktorých čelní politici reprezentovali svoje krajiny na vyvrcholení procesu trvajúceho dva

a pol roka a vytvárajúceho systém bezpečnosti na európskom kontinente. Turecká invázia na Cyprus sa síce nepremietla do výsledku celej konferencie spôsobom, ktorý by úspech tohto vrcholného podujatia ohrozil, keďže na ňom išlo o významnejšie otázky z hľadiska ďalšieho vývoja vzťahov smerujúcich k prelomeniu studenej vojny a vytvárajúcich podmienky spolunažívania v celoeurópskom kontexte s príspevom USA a Kanady, ale Cypruská otázka zasiahla svojím spôsobom do priebehu KBSE.

Ako som už uviedol, v dňoch 30. júla – 1. augusta 1975 vystúpili na helsinskom summite zástupcovia všetkých na procese zúčastnených krajín. O invázii na Cyprus však vo svojich prejavoch hovorili len predstavitelia Cypru, Grécka a Turecka, ktorí sa vzájomne obviňovali. Delegácia Turecka presadila dodatok Záverečného aktu o Cyperskom probléme, na ktorý reagovala delegácia Cypru svojím dodatkom. Obidva sa stali oficiálnou súčasťou dokumentov Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. S odvolaním sa na článok 65 Pravidiel procedúry konferencie všetky krajiny sa však na nej zúčastňujú ako suverénne a nezávislé štáty v podmienkach plnej rovnocennosti.

Udalosti na Cypre bezprostredne sa dotýkajúce štyroch krajín neovplyvnili negatívne niekoľko rokov trvajúce úsilie 35 krajín o urovanie vzťahov na európskom kontinente a dosiahnutie konečného konsenzu, keď prezidenti či premiéri a ďalší vrcholní predstavitelia všetkých zúčastnených štátov slávnostne podpísali Záverečný akt KBSE obsahujúci Deklaráciu desiatich zásad riadiacich vzťahy medzi signatármi – ako zvrchovaná rovnosť, nepoužitie hrozby silou alebo sily, nenarušiteľnosť hraníc, územná celistvosť, pokojné urovanie sporov, nevmiešavanie do vnútorných záležitostí, rešpektovanie ľudských práv a slobôd, rovné práva a sebaurčenie národov, spolupráca medzi štátmi a poctivé plnenie záväzkov medzinárodného práva. V Helsinkách zvíťazil duch širokej európskej spolupráce i bezpečnosti a cyperský problém sa takto stal okrajovou záležitosťou, na ktorú sa snažili upriamiť pozornosť len cyperský prezident, grécky premiér a následne aj turecký premiér. Títo politici nakoniec pochopili, že problém sa bude riešiť až na iných fórach a v inom časovom horizonte.

Na záverečnej recepcii som sa mal taktiež možnosť pozdraviť sa s mnohými účastníkmi, aj s cyperským prezidentom arcibiskupom Makariom III. či tureckým premiérom Suleymanom Demirelom netušiac pritom, že o 22 rokov sa na Cypre ocitnem v pozícii veľvyslanca SR a strávim na ostrove 6 rokov s dôrazom na aktivity nášho veľvyslanectva pri riešení Cyperského problému organizovaním bikomunitných stretnutí lídrov politických

strán, v čom slovenská diplomacia naďalej pokračuje. Organizovali sme aj bikomunitné stretnutia zástupcov ľudskoprávnych organizácií pod záštitou Rady Európy, jedno z nich aj v Bratislave, kde nás prijal aj Prof. M. Kusý. Svoje poznatky som spracoval do knihy „Cyprský problém: nekonečný príbeh?“ v slovenčine a angličtine. Malá poznámka – z Hel-síng som si doviezol aj druhého syna Richarda narodeného v čase 3. fázy KBSE.

Získané skúsenosti som mal a mám možnosť zúročiť ako niekoľkonásobný veľvyslanec, štátny tajomník MZV SR alebo šéf protokolu pri dvoch prezidentoch SR J.E. Rudolfovi Schusterovi a J.E. Ivanovi Gašparovičovi. Moja kniha o tomto období „Protokol pri dvoch prezidentoch“ je teraz v tlači. V súčasnosti pôsobím ako predseda v roku 1993 založeného mimovládneho, politicky neutrálneho vzdelávacieho združenia Medzinárodný klub SR, ako vysokoškolský pedagóg na Právnickej fakulte Univerzity Komenského a čestný predseda jej Diplomatickej akadémie.

Želám všetkým účastníkom tejto konferencie veľa úspechov pri naplňovaní odkazu hel-sinskej konferencie, ktorá otvorila dvere spolupráci v rôznych oblastiach, najmä však sa stala koreňom pri presadzovaní myšlienok ľudských práv – pričom v ČSSR išlo o podporu disentu a vzniku Charty 77, v Poľsku to bola Solidarność – a to neskôr priviedlo k zásadným zmenám v Európe, ale nakoniec aj Ázii.

Ďakujem za pozornosť!

Jerguš Sivoš

predseda Správnej rady

Ústav pamäti národa

Vážené dámy, vážení páni, ctení hostia,

ako predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa vám vo svojom príspevku priblížim témy a informačné pramene z oblasti, ktorej sa počas dnešného dňa zatiaľ nevenovala pozornosť. Môj prístup vyplýva zo zákonného poslania Ústavu pamäti národa, ktorý spravuje aj dokumenty z proveniencie Štátnej bezpečnosti (ďalej ako „ŠtB“), politickej polície komunistického režimu. Práve tieto písomnosti umožňujú nazrieť takpovediac do „kuchyne“ komunistického režimu a zodpovedať, úplne alebo čiastočne, aj otázky, ako sa staval k helsinskému procesu, či a ako ovplyvňoval rozhodovacie procesy a či a ako aplikoval jeho závery. Zodpovedať ich nám umožňujú predovšetkým materiály československej rozviedky, ktorá operovala najmä v zahraničí, a československej kontrarozviedky pracujúcej prevažne na území štátu.

Československá rozviedka v reakcii na prijatie Záverečného aktu Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe začala s operáciou SYNONYMUM, v rámci ktorej počas nasledujúcich rokov realizovala desiatky tzv. aktívnych opatrení s cieľom ovplyvniť rozhodovanie delegácií jednotlivých krajín, dezinformovať politikov, diplomatov a verejnosť, ako aj kriminalizovať a obmedziť činnosť emigrantov a emigrantských organizácií, rovnako aj disidentov a nezávislých hnutí v Československu.

Prípravu a realizáciu aktívnych opatrení koordinovala československá rozviedka so sovietskym KGB a tajnými službami Maďarskej ľudovej republiky a Nemeckej demokratickej republiky.

Spoločné rokovanie zástupcov československého Federálneho ministerstva vnútra a sovietskej KGB sa uskutočnilo pred následnou schôdzkou v Belehrade v dňoch 30. marca až 1. apríla 1977. Z jeho záverov vyplýva, že zameranie smerom k Záverečnému aktu KBSE sa v poradí dôležitosti dostalo na 3. miesto, hneď za problematiku USA a NATO, pred aktivity voči NSR, Rakúsku, iným západným krajinám, Číne a ďalšie problematiky.

Aktivity oboch rozviedok sa mali zamerať na 2 základné oblasti:

- 1) na podporu realizácie Záverečného aktu KBSE v súlade s požiadavkou dodržiavania ľudských práv v kapitalistických krajinách, a
- 2) na vytváranie priaznivých podmienok na rokovania v Belehrade obmedzením vplyvu tzv. západných rozviatok a kritických organizácií.

V rámci 1. oblasti mali rozviatky rozvinúť širokú kampaň o porušovaní ľudských práv na západe:

- a) v prípade USA prostredníctvom existujúcich alebo umelo vytvorených aktivistických organizácií vo svete so zameraním na ochranu ľudských práv na západe (a to aj formou protestov, kampaní či demonštrácií),
- b) v prípade NSR poukazovaním na zákaz vykonávania niektorých povolání, a
- c) v prípade Veľkej Británie prostredníctvom materiálov štrasburského procesu.

V rámci 2. bodu sa mali:

- a) realizovať nátlakové akcie na vládu Juhoslávie s cieľom zvýšiť bezpečnostné opatrenia a zabrániť protisocialistickým vystúpeniam, a
- b) zverejniť poznatky a materiály o zámeroch a postupe západných krajín krátko pred rokovaním tak, aby narušili pripravený postup delegácií a neumožnili vypracovanie nového postupu.

K spomenutým oblastiam možno na ilustráciu uviesť:

Aktívne opatrenie HARPUNA – podsunutie dezinformácie juhoslovanskej vláde o príprave provokačných a teroristických akcií emigrantskými organizáciami s cieľom zabezpečiť zosilnené bezpečnostné opatrenia. Rozviatka spracovala a z Augsburgu zaslala juhoslovanskému konzulovi v Nemecku anonym fiktívneho slovenského emigranta, ktorý vyjadroval nesúhlas s akože plánovanou teroristickou akciou emigrantských skupín Slovákov, Chorvátov, Poliakov a Kozákov počas schôdzky v Belehrade v júni 1977. Informácie konzulovi potvrdil rezident rozviatky v Bonne. Juhoslovanská vláda si následne vypýtala od Československa zoznam emigrantov, ktorí by mohli prísť do Juhoslávie a vyhostila protestujúce západonemecké ženy.

Rovnakým spôsobom sa realizovalo aj **aktívne opatrenie HEREC**, v rámci ktorého rozviatka diskreditovala belgického poslanca Willy Kuijpersa, predsedu Medzinárodného

výboru za plnenie Záverečného aktu, ktorý sa chystal v októbri 1977 v Belehrade predložiť dôkazy o jeho porušovaní v Sovietskom zväze.

Aktívne opatrenie AUTOR – vplyvové opatrenie, ktoré malo ospravedlniť nevpustenie americkej kongresovej komisie do socialistických krajín v rámci cesty po Európe, počas ktorej mala sledovať dodržiavanie ZA KBSE s využitím záverečnej správy tejto komisie.

Aktívne opatrenie DEBATA – diskreditácia Rádia Slobodná Európa/Rádia Sloboda (ďalej ako „RSE“), ktorých v čase konania konferencie o úlohe médií v helsinskom procese vo fínskom Tampere v novembri 1977 publikovali článok v Rudom práve a v televíznej relácii pre mladých, kde ich vykreslili ako prostriedok činnosti americkej CIA tvrdiac okrem iného, že v ňom pracuje 18 amerických agentov.

Aktívne opatrenie IMAGO – malo do verejného priestoru púšťať argumenty proti tvrdeniam vedúceho americkej delegácie v Belehrade Arthura Goldbergera v novembri 1977 o nedodržiavaní 3. koša v ČSSR, že bráni štandardnej nezávislej činnosti zahraničných novinárov. V polovici novembra čs. rozhlas negatívne informoval o ich činnosti v ČSSR: že publikujú články namierené proti vláde a robia rozhovory s chartistami.

Pred začiatkom madridskej schôdzky sa rokovanie československých bezpečnostných orgánov so sovietskou KGB uskutočnilo v polovici septembra 1979, aby prediskutovali možnosti a zameranie nových aktívnych opatrení. Tie mali naďalej prehlbovať názorové rozdiely v krajinách Západu, eliminovať aktivity disidentských hnutí, podporovať tretie krajiny na tlak v oblasti rasovej diskriminácie v USA, zákazu výkonu povolania v NSR či potláčaniu práv Palestínčanov. Aktívne opatrenia tiež mali vytvárať tlak, aby sa schôdzka v Madride nevenovala len otázke dodržiavania ľudských práv, ale odvrátiť jej tému aj na vojenskú problematiku.

V novembri 1979 sa uskutočnilo v Berlíne rokovanie s predstaviteľmi východonemeckej STASI, ktorá v spolupráci s kubánskou tajnou službou spracovala v španielčine knihu o porušovaní ľudských práv v USA v náklade 5000 kusov a pripravila aj informáciu o porušovaní práv zahraničných robotníkov v NSR. Maďarská rozviedka zase ŠtB informovala o spracovaní svojej brožúry o porušovaní ľudských práv v západnej Európe a o vytvorení filmu o porušovaní ľudských práv v USA a v západnej Európe, v ktorom súčasne odhalovala „protisocialistickú“ činnosť RSE a maďarskej emigrácie. Na žiadosť KGB mala maďarská tajná služba realizovať opatrenia na znižovanie významu sovietskej intervencie

do Afganistanu počas rokovaní. Štátna bezpečnosť žiadala, aby jej maďarská strana pomohla pri obmedzovaní aktivít čs. emigrácie v súvislosti s Madridskou schôdzkou.

Podľa dobových dokumentov presadzovala československá rozviedka stanovené zámery aj prostredníctvom vystúpenia spolupracujúceho talianskeho poslanca v tamojšom parlamente, prostredníctvom spolupracujúceho vedca v rámci diskusie na Francúzskom inštitúte pre medzinárodné vzťahy v Paríži, manipulatívnych podkladov pre tendenčné články v rakúskych, gréckych, cyperských, francúzskych a luxemburských novinách, univerzitných a verejných akcií v Belgicku a vo Veľkej Británii, ale participovala aj na formulovaní stanovísk rakúskej delegácie na Madridskej schôdzke.

Československá rozviedka v tejto oblasti plnila aj úlohy, ktoré nesúviseli s československými záujmami, ale priamo podporovali imperialistickú politiku Sovietskeho zväzu. K takým opatreniam patrilo napríklad vytvorenie falošného dotazníka Americkej obchodnej komory v Argentíne, ktoré malo iniciovať kritiku USA za miešanie sa do argentínskych vnútorných záležitostí či spracovanie falošného časopisu podľa amerického originálu, kam vsunula viaceré texty o porušovaní práv a slobôd v USA, a ktorý sa následne distribuoval počas rokovaní v decembri 1980, aby sa oslabil americký tlak na nedodržiavanie ľudských práv v socialistických krajinách.

V roku 1982 aktívne opatrenia operácie SYNONYM poukazovali na údajné snahy USA narušiť ďalší vývoj helsinského procesu a obviňovali skupinu krajín NATO (Spojené štáty, Veľkú Britániu, Nemeckú spolkovú republiku, Holandsko), že predlžuje madridskú schôdzku a za jej problematické výsledky.

Konkrétne opatrenia sa prirodzene prijímali aj na úrovni československej kontrarozviedky. Už v januári 1976 očakávala ŠtB ako dôsledok prijatia Záverečného aktu zvýšenú aktivitu emigrantských organizácií a náboženských spoločností, záujem zakázaných spisovateľov o publikovanie v zahraničí, zvýšený dovoz ideologicky nevhodných filmov, kníh a časopisov propagujúcich západný spôsob života a ich značný vplyv najmä na mládež, záujem disidentov o vycestovanie s cieľom emigrácie alebo nepravdivého informovania o situácii v Československu, zvýšený záujem západných vedeckých pracovníkov o kontakty s československými vedcami a inštitúciami, nátlakové akcie voči Československu na vedeckých fórach v zahraničí či narážky a dvojzmysly publikované v médiách.

Na presadzovanie československých záujmov mala kontrarozviedka:

- 1) využívať čs. občanov na podporu čs. politiky a socialistického spôsobu života,
- 2) získavať osobnosti z radov emigrantov na návrat do ČSSR,
- 3) ovplyvňovať výber odborníkov, ktorí mali dlhodobo pôsobiť v zahraničí s cieľom aktívne sa angažovať za socializmus,
- 4) dokončiť normalizačnú očistu kultúry, vedy, školstva a ekonomiky, a
- 5) umožňovať niektorým disidentom vycestovať do zahraničia a následne im odobrať štátne občianstvo.

Toto opatrenie bolo v priamom rozpore so záväzkom dodržiavať ľudské a občianske práva, ku ktorému sa Československá socialistická republika, ako jeden zo signatárov Záverečného aktu konferencie, zaviazala.

Štátna bezpečnosť realizovala aj množstvo koordinovaných akcií proti domácim kritikom a odporcom komunistického režimu s cieľom eliminovať ich činnosť, zabrániť vzniku nezávislých hnutí a prepojenia ich činnosti v rámci Československa, ako aj so zahraničím. Tieto akcie mali signifikantné krycie názvy, ako napríklad ROZPTYL, ZEMETRASENIE či KLIN.

Na prelome 70. a 80. rokov súčasne ŠtB realizovala akciu ASANÁCIA, v rámci ktorej vyzývala či dokonca fyzickým a psychickým násilím nútila vybraných predstaviteľov disentu k odchodu do zahraničia. Ako bežné pracovné metódy tu príslušníci politickej polície používali napríklad šikanózne opakované predvolávanie na podanie vysvetlenia, tzv. otvorené sledovanie, vylúčenie zo štúdia a povolanie na vojenskú službu, prepustenie zo zamestnania a nemožnosť nájsť hoci aj vzdelaniu neprimeranú prácu, existenčný tlak aj na rodinu, domové prehliadky, policajné návštevy rodinných príslušníkov, priateľov a známych ako prostriedok obmedzovania sociálneho a spoločenského prostredia, pohovor u zamestnávateľa, výstraha prokurátora či trestné stíhanie. Počas výsluchu v auguste 1977 Miroslavovi Kusému s brutálnou otvorenosťou ozrejmovali, že: *„ŠtB kašle na zákony, ide nám o záujem Strany a robotníckej triedy a s ľuďmi ako vy budeme zaobchádzať ako s pasákmi a prostitútkami“*.

ČSSR nedodržiavala ani článok 12 *Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach*, podľa ktorého každý mohol slobodne opustiť ktorúkoľvek krajinu, aj svoju vlastnú. Ústav pamäti národa eviduje viac ako trinásťtisíc osôb odsúdených na Slovensku podľa § 109 trestného zákona (nedovolené opustenie republiky) v rokoch 1977 až 1989, pričom

databáza stále nie je kompletná. Treba spomenúť, že až v dôsledku následnej viedenskej schôdzky v roku 1989 sa aspoň pripravili návrhy na úpravy v oblasti združovania občanov, cestovania, spájania rodín, otázky slobody vyznávať náboženstvo alebo vieru a podmienky dovozu náboženskej literatúry, či úprave vzťahov k občanom, ktorí sa bez povolenia zdržovali v zahraničí.

Československé stranické orgány odmietali komunikovať s predstaviteľmi nezávislých hnutí, ktorých počet rýchlo rástol: zvýšil sa zo 6 v roku 1986 na 47 v roku 1988 a na 60 v roku 1989. Na rozdiel od maďarských a poľských komunistov voči nim tvrdo zasahovali až do pádu komunistického režimu v novembri 1989. Napríklad v rámci tzv. preventívnych bezpečnostných opatrení pri 21. výročí vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1989 uväznili 81 osôb, 166 osôb povolali na vojenské cvičenie, voči 1159 osobám vykonali preventívno-rozkladné opatrenia, ďalších 13 osôb dostalo oficiálne výstrahy. Zo štátnej hranice bolo pre podozrenie z plánovanej účasti na protištátnych akciách vrátených 405 poľských, 46 maďarských a 36 talianskych občanov. O desať dní neskôr, pri podpise novej dohody o spolupráci s KGB, politické postoje komunikovali v Moskve aj sovietskej KGB.

Nezmenené postoje československej politickej reprezentácie v meniacej sa geopolitickej situácii dokumentujú aj úlohy ŠtB stanovené v druhej polovici roku 1989, ku ktorým patrilo:

- zabraňovať ideovej, akčnej a organizačnej integrácii zoskupení antisocialistických síl,
- z vybraných československých občanov, prevažne z robotníckeho prostredia, vytvoriť skupinu 500 až 5000 osôb, ktorá by spracúvala a podpisovala petície proti nátlakovým akciám nezávislých zoskupení v rámci kontrapropagandy,
- vytvoriť Štátnou bezpečnosťou riadené „nezávislé štruktúry“ pôsobiace v nepriateľských zoskupeniach ako ich vlastná opozícia.
- zorganizovať periodické vydávanie samizdatu, ktorý bude z akoby nezávislých pozícií informovať o skutočných zámeroch a viesť polemiku o ich programových cieľoch a ich predstaviteľoch,
- odpútať mládež od samizdatov vybudovaním Strediska nepublikovaných literárnych prác a samizdatov, kde autor bude garantovať právnu bezúhonnosť materiálov.

- k vybraných vrcholným predstaviteľom nepriateľských aktivít realizovať skryté aktívne opatrenia s cieľom obmedziť ich aktivitu a finančné zázemie.
- do 31. decembra 1989 spracovať celoštátne projekty proti prepojeniu opozičných síl v Československu s MLR a PLR.

Záver

Československá rozviedka vnímala stretnutia v rámci schôdzok helsinského procesu ako jediný naozaj významný priestor na rokovania medzi východom a západom. V tejto súvislosti podnikala opatrenia zamerané na obhajobu politiky Sovietskeho zväzu, Československej socialistickej republiky a socialistického tábora. Spoločne s útvarmi československej kontrarozviedky aktívne pôsobili proti emigrantom aj disidentom a ich organizáciám. Spoločne s orgánmi justície pritom cielene nerešpektovali a aktívne porušovali práva, ku ktorých dodržiavaniu sa Československo zaviazalo medzinárodnými dohodami.

K menším zmenám prístupu a predpisov dochádzalo až koncom 80. rokov 20. storočia pod vplyvom spoločenských zmien a politických i ekonomických reforiem v ZSSR. Možno povedať, že sa realizovali takmer výlučne v dôsledku zmien u Veľkého brata. Napríklad krátko po ukončení rušenia Rádia slobodná Európa v Sovietskom zväze tak v decembri 1988 urobilo aj Československo. No charakter domáceho komunistického režimu, ktorý do poslednej chvíle odmietal akýkoľvek dialóg s nezávislými zoskupeniami a naopak posilňoval činnosť politickej polície proti vnútornej opozícii, vylučoval, aby k takýmto zmenám došlo z jeho iniciatívy.

Helsinský proces prispel k vzniku organizácií, ktoré sa dožadovali uplatňovania ľudských práv a upozorňovali na ich porušovanie. Ovplyvnil tiež zmeny v rámci procesu prestavby, ktorý v socialistických krajinách prebiehal nekoordinovane, čo zvyrazňovalo neexistenciu jednoty socialistického tábora. Naplno tiež ukázal, že oblasť dodržiavania ľudských práv bola najslabším miestom krajín socialistického tábora.

Kapitola 4

ODPORÚČANIA

ODPORÚČANIA

Tento zborník uzatvárame sériou odporúčaní, ktorých cieľom je posilniť činnosť helsinských výborov a zefektívniť využívanie nástrojov, k OBSE v oblasti ochrany ľudských práv a základných slobôd, demokratických princípov, princípov právneho štátu a spoločenskej odolnosti. Odporúčania vychádzajú z príspevkov hostí zastupujúcich medzinárodné organizácie, diplomatické prostredie, odbornú verejnosť a občiansku spoločnosť. Zameriavajú sa na posilňovanie bezpečnosti a spolupráce v Európe s osobitným dôrazom na ľudské práva. Ich hlavným zámerom je prispieť k revitalizácii helsinského procesu a k efektívnejšiemu fungovaniu regionálnej aj medzinárodnej ľudskoprávnej architektúry, ako aj národných aktérov.

Odporúčanie č. 1: Podporiť systematickú spoluprácu helsinských výborov

- Helsinské výbory krajín V4 by mali výrazne posilniť vzájomnú spoluprácu a koordinovať svoje aktivity najmä v oblastiach týkajúcich sa marginalizovaných skupín, migrácie a ochrany ľudských práv, základných slobôd a princípov právneho štátu;
- sieť helsinských výborov by sa mala rozšíriť aj do ďalších účastníckych štátov OBSE, v ktorých tieto štruktúry existujú alebo doteraz absentujú, čím by sa posilnila regionálna spolupráca a podporil jednotný prístup k ľudskoprávnym otázkam;
- helsinský proces by mal byť revitalizovaný vytvorením siete aktérov, ktorí vnímajú OBSE ako dôležitý nástroj na riešenie súčasných bezpečnostných a spoločenských výziev.

Odporúčanie č. 2: Zintenzívniť prepojenie helsinských výborov so štruktúrami OBSE

- Helsinské výbory by mali prehĺbiť spoluprácu s kľúčovými štruktúrami OBSE – najmä so Sekretariátom a inštitúciami, ako sú ODIHR, Úrad vysokého komisára pre národnostné menšiny, Predstavitel' OBSE pre slobodu médií, ako aj Parlamentné zhromaždenie OBSE – a aktívne sa zapájať do konzultácií, pracovných procesov a odborných diskusií;

- mali by tiež jasne identifikovať spoločné oblasti záujmu a priority, ktoré ich prirodzene prepájajú s aktérmi pôsobiacimi v medzinárodných organizáciách, ako sú OSN, Európska únia, NATO a ich parlamentné orgány (ak existujú), a tieto väzby využívať na koordinovanejšiu advokáciu.

Odporúčanie č. 3: Posilniť prepojenie helsinských výborov s výskumnými organizáciami

- Helsinské výbory by mali rozvíjať užšiu spoluprácu s výskumnými centrami a think-tankmi, ktoré sú schopné poskytovať analytickú podporu a odborné poznatky;
- revitalizácia OBSE by mala byť úzko prepojená s činnosťou helsinských výborov tak, aby sa mohli stať iniciátormi návrhov na modernizáciu nástrojov a mechanizmov tejto organizácie;
- V rámci krajín V4 by sa mali zintenzívniť spoločné projekty – vrátane projektov v oblasti financovania – s cieľom posilniť regionálnu odolnosť a zlepšiť koordináciu v oblasti ochrany ľudských práv, základných slobôd a demokratických hodnôt.

Odporúčanie č. 4: Riešiť výzvy mimovládnych organizácií

- Financovanie organizácií občianskej spoločnosti by sa malo stabilizovať zavedením transparentných, zodpovedných, dlhodobých a viaczdrojových mechanizmov – národných aj medzinárodných – ktoré presahujú rámec krátkodobých projektových schém a umožňujú udržateľný rozvoj ľudskoprávných iniciatív;
- je potrebné zabezpečiť spravodlivé, transparentné a efektívne fungovanie dotačných programov s primeranými mechanizmami zodpovednosti, ktoré nebudú predstavovať nadmernú reguláciu obmedzujúcu ich činnosť;
- pri navrhovaní, monitorovaní a hodnotení dotačných nástrojov treba dôsledne uplatňovať princíp partnerstva medzi verejnou správou a všetkými relevantnými aktérmi, vrátane mimovládnych organizácií.

Odporúčanie č. 5: Zabezpečiť zmysluplné zapojenie mládeže a študentstva do aktivít helsinského procesu

- Je dôležité posilniť zapojenie mladých ľudí do aktivít helsinských výborov a procesov v rámci OBSE vytváraním príležitostí na participáciu, stáže a poradné mechanizmy;
- helsinské výbory by mali aktívne využívať existujúce platformy OBSE, a to najmä štruktúrovaný dialóg a hodnotiace konferencie ODIHR;
- taktiež by sa mali usilovať sa o pravidelnú účasť na multilaterálnych fórach OSN, vrátane zasadnutí Bezpečnostnej rady, pokiaľ to umožňuje medzinárodný kontext.

SLOVÁ NA ZÁVER OD PREDSEDNÍČKY MISIA 89

Excelencie, vážené dámy, vážení páni,

je pre mňa ctou, že mám možnosť vystúpiť na záver dnešnej medzinárodnej konferencie a pozdraviť Vás aj v mene občianskeho združenia Misia 89, ktoré je jej spoluorganizátorom. Zároveň sa chcem poďakovať všetkým Vám, ktorí ste prijali naše pozvanie a svojou účasťou a diskusnými príspevkami ste prišli podporiť toto významné podujatie.

Veľmi si vážime, že záštitu nad týmto podujatím prijal prezident Slovenskej republiky J.E. Peter Pellegrini a prispel na rokovanie úvodným príhovorom.

Cieľom organizovania dnešnej konferencie bolo pripomenúť si prijatie Helsinského záverečného aktu, a to v kontexte aktuálnych geopolitických výziev, s akcentom na dodržiavanie ľudských práv a demokracie na celom svete. Obhajoba a propagácia hodnôt demokracie, sloboda a dodržiavanie ľudských práv sú aj hlavným poslaním občianskeho združenia Misia 89. A predovšetkým je ním práca s mládežou pri presadzovaní týchto hodnôt. Sú to práve vyššie uvedené hodnoty, ktoré položili základ našej spolupráce s Helsinským výborom pre ľudské práva na Slovensku. Aktívna účasť Misie 89 na dnešnom podujatí teda nie je náhodná.

Na dnešnej konferencii odznelo veľa slov o tom, aké dôležité sú ľudské práva, aká dôležitá je demokracia pre rozvoj našej spoločnosti – určite je želaním nás všetkých, aby sa to, čo sme si dnes vypočuli, transformovalo aj do reálneho života. To však už bude závisieť od vôle, schopností aj záujmu nás všetkých.

Pred 50. rokmi, na záver Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe prijali predstavitelia

35 krajín dokument pod názvom Helsinský záverečný akt. Podpísaním záverečného aktu sa vytvoril priestor pre dialóg a spoluprácu a krajiny sa zaviazali k dodržiavaniu určitých princípov, jednak v oblasti bezpečnostnej spolupráce, ale aj v humanitárnych otázkach a otázkach dodržiavania ľudských práv. KBSE sa pretransformovala na OBSE, ktorá bola kľúčovým aktérom v oblasti diplomatického riešenia konfliktov. Preto sme nesmierne radi, že sme na dnešnej konferencii mohli privítať zástupcov OBSE, CSCE, ako aj ďalších

významných medzinárodných organizácií, aktivity ktorých nadväzujú na posolstvo helsinskej konferencie.

Dovoľte mi preto poďakovať sa aj z tohto miesta všetkým našim hosťom, prednášateľom z prvého panelu, pod názvom Helsinský impulz k Európskemu dialógu, ktorí nám prostredníctvom svojich vystúpení poskytli odborný a autentický pohľad na vývoj udalostí a situáciu v posledných rokoch a obohatili našu konferenciu o množstvo nových poznatkov. Poďakovanie patrí menovite zástupcovi OBSE pánovi Bakytovi Dzhusupovi, pani Jordan Warlick z Komisie USA pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, zástupkyni ODIHR pani Tei Jaliashvili a pánovi Walterovi Kempovi zo Ženevského centra pre bezpečnostnú politiku.

Určite Vám neuniklo, že som medzi prednášateľmi z prvého panelu nespomenula jedného z panelistov. Bolo to zámerné, pretože je ním pán Kubiš, bývalý generálny tajomník OBSE a minister zahraničných vecí SR, ktorému patrí naše mimoriadne poďakovanie – a to nielen za jeho vystúpenie, ale najmä za to, že sa vlastne stal spoluorganizátorom našej konferencie a aktívne nám pomáhal pri zabezpečovaní dnešného podujatia. Aj vďaka nemu bola konferencia na tak vysokej úrovni, ako sme ju dnes mali možnosť vidieť.

Hoci princípy ľudských práv a základných slobôd existovali aj pred helsinskou konferenciou, Helsinský záverečný akt ich zakotvil do medzinárodného rámca a poskytol hlavne disidentským hnutiam vo východných krajinách oficiálnu platformu, na ktorú sa mohli neskôr odvolávať. S cieľom monitorovať, ako vlády plnia záväzky ľudských práv, vznikali postupne organizácie – helsinské výbory.

Veľmi nás potešilo, že účasť na dnešnej konferencii potvrdili všetci predsedovia helsinských výborov zo strednej Európy, ktorí nám v druhom paneli, pod názvom Helsinský proces ako platforma aktívneho občianstva, priblížili prácu a aktivity svojich organizácií. Ďakujem za účasť a príspevky predsedovi Českého helsinského výboru pánovi Miroslavovi Krutinovi, predsedovi Helsinskej nadácie pre ľudské práva v Poľsku pánovi Meciejovi Nowickemu, predsedovi Maďarského helsinského výboru pánovi Andrásovi Kádárovi a predsedníčke Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku a hlavnej organizátorky tohto podujatia pani Sylvii Tiryaki.

Tretí a posledný panel, pod názvom Ľudské práva v helsinskom procese, bol platformou pre občiansku spoločnosť, akademickú obec, štátnu a verejnú správu, ale aj pre širokú odbornú a laickú verejnosť na Slovensku. Zástupcovia slovenských organizácií, ktoré sa venujú otázkam ľudských práv a slobôd, nás prostredníctvom svojich vystúpení oboznámili s prácou a aktivitami ich organizácií, ale aj o napĺňaní dôležitého odkazu Helsinského záverečného aktu, ktorým je oblasť posilňovania princípov ľudských práv a slobôd. Vďaka za účasť patrí verejnému ochrancovi práv pánovi Róbertovi Dobrovodskému, riaditeľke Rómskeho inštitútu pani Kláre Orgovánovej, predsedovi Správnej rady Ústavu pamäti národa pánovi Jergušovi Sivošovi a rovnako aj pánovi veľvyslancovi a môjmu bývalému kolegovi v diplomacii Dušanovi Rozborovi, ktorý nám ako priamy účastník rokovaní v Helsinkách priblížil atmosféru, ktorá panovala v paláci Finlandia-talo pri podpísaní helsinského záverečného aktu. Ďakujeme.

Pri poďakovaniach nemôžem opomenúť ani moderátorov jednotlivých panelov a zároveň aj členov predstavenstva Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku – bývalého predsedu Najvyššieho súdu SR pána Jána Šikutu, politologičku pani Dagmar Kusú a politologičku pani Dagmar Hornú.

Tak ako aj iné medzinárodné podujatia, ktoré organizujú neziskové organizácie, ani dnešná medzinárodná konferencia by sa neuskutočnila, keby sa na jej príprave a realizácii nepodieľal celý rad dobrovoľníkov, ale aj všetkých tých, ktorí pracovali v úzadí. Poďakovanie preto patrí aj pracovníkom Zichyho paláca, technikom, pracovníkom cateringovej spoločnosti, ktorí sa starali o naše občerstvenie, tlmočnicke pani Rozholdovej a pani Šimovej, ale predovšetkým študentom, ktorí nám nezištne pomáhali a práci pri organizácii konferencie venovali a obetovali obrovské množstvo hodín. Menovite sú to: Paulínka, Natália, Richard, Salma, Hana, Klára, Karolínka, Miroslav a Sofia. Veľké poďakovanie.

Záverečné a úprimné poďakovanie patrí organizátorovi podujatia - Helsinskému výboru pre ľudské práva na Slovensku, jeho predsedníčke pani Sylvii Tiryaki, ale aj Ministerstvu spravodlivosti SR za finančnú podporu podujatia.

Excelencie, vážené dámy, vážení páni,

ďakujeme Vám všetkým za Vašu účasť, za Vaše podnety, aj za Vaše cenné príspevky v rámci diskusie.

Na záver mi dovoľte vysloviť ešte jedno želanie a tým je, aby naša konferencia prispela k tomu, že sa v spoločnosti sústreďí viac pozornosti na boj za niečo a nie proti niekomu alebo proti niečomu; aby to „za“ bolo obhajobou hodnôt, o ktorých sme dnes hovorili a ktorými sú: sloboda, demokracia a ľudské práva. Keď sa nám to podarí dosiahnuť, svet sa určite stane krajším a lepším.

Ďakujem Vám za pozornosť a verím, že konferencia splnila všetky Vaše očakávania. Prajem Vám pekný zvyšok večera.

Jana Kotová
predsedníčka
Misia 89

PRÍLOHA Č. 1:

PROGRAM KONFERENCIE

09:00 – 09:10 Otvorenie konferencie

Sylvia TIRYAKI, predsedníčka Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku

09:10 – 09:25 Príhovor prezidenta Slovenskej republiky

Peter PELLEGRINI, prezident Slovenskej republiky

09:25 – 11:15 Panel 1: Helsinský impulz k európskemu dialógu

Moderátor: **Ján ŠIKUTA**, bývalý predseda Najvyššieho súdu Slovenskej republiky

Diskutujúci:

- **Bakyt DZHUSUPOV**, koordinátor ekonomických a environmentálnych aktivít OBSE (OCEEA)
- **Ján KUBIŠ**, tretí generálny tajomník OBSE
- **Jordan WARLICK**, politická radkyňa, Komisia USA pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (CSCE)
- **Tea JALIASHVILI**, prvá zástupkyňa riaditeľa Úradu pre demokratické inštitúcie a ľudské práva OBSE (ODIHR)
- **Walter KEMP**, riaditeľ odboru komunikácie, Globálna iniciatíva proti nadnárodnému organizovanému zločinu, Ženevské centrum pre bezpečnostnú politiku (GCSP)

11:15 – 11:30 Občerstvenie

11:30– 13:00 Panel 2: Helsinský proces ako platforma aktívneho občianstva

Moderátorka: **Dagmar KUSÁ**, politologička

Diskutujúci:

- **Miroslav KRUTINA**, predseda Českého helsinského výboru
- **Maciej NOWICKI**, predseda Helsinskej nadácie pre ľudské práva v Poľsku
- **András KÁDÁR**, predseda Maďarského helsinského výboru
- **Sylvia TIRYAKI**, predsedníčka Helsinského výboru pre ľudské práva na Slovensku

13:00 – 14:00 Obed

14:00 – 15:45 Panel 3: Ľudské práva v helsinskom procese

Moderátorka: Dagmar KUSÁ, politologička

- **RÓBERT DOBROVODSKÝ**, verejný ochranca práv
- **KLÁRA ORGOVÁNOVÁ**, riaditeľka Rómskeho inštitútu
- **DUŠAN ROZBORA**, veľvyslanec, Diplomatická akadémia Karola Rybárika, Univerzita Komenského v Bratislave
- **JERGUŠ SIVOŠ**, predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa

15:45 – 16:00 Záver

- **Jana KOTOVÁ**, predsedníčka Misie 89

Organizátor podujatia

**HELSINSKÝ VÝBOR
NA SLOVENSKU**

Partneri podujatia

KVO Kancelária verejného
ochrancu práv

Finančná podpora

**MINISTERSTVO
SPRAVODLIVOSTI
SLOVENSKEJ REPUBLIKY**